

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Tereza Kalkusová

Unamunova filosofie v díle *Tragický pocit života v lidech a národech*

Unamuno's philosophy in his *The Tragic Sense of Life*

Praha, 2014

Vedoucí práce: Juan Antonio Sánchez Fernández, Dr.

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce, Dr. Juanovi Sánchezovi, za cenné připomínky, rady a názory, kterými mne provázel po celou dobu mého studia i při psaní mé bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat celé své rodině za podporu během studia, taktéž svým přátelům, kteří mne při psaní práce podporovali.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

.....

jméno a příjmení autora

V Praze dne 22. 7. 2014

Klíčová slova:

existencialismus, filosofie, Kierkegaard, Schopenhauer, láska, smrt, Bůh

Key words:

existencialism, philosophy, Kierkegaard, Schopenhauer, love, death, God

Abstrakt (česky)

Práce se bude zabývat komplexní analýzou Unamunova díla *Tragický pocit života v lidech a národech*, jejímž předpokladem bude průzkum literárního a ideového rámce, z něž se autorovy myšlenky odvíjejí. K rozboru nám poslouží jak kulturně historické zakotvení díla v jeho soudobém kontextu, tak jeho srovnání s jinými Unamunovými literárními a esejistickými texty, jelikož se často formálně i myšlenkově prolínají.

Abstrakt (in English)

The thesis deals with a complex analysis of Unamuno's *The Tragic Sense of Life*. The assumption for that is the investigation of the literary and intellectual framework from which the author's ideas were derived. For the analysis is used the cultural and historical context of the text, as well as its comparison with other Unamuno's literary and essayistic works, as these diffuse formally and conceptually.

Obsah

0. Úvod	6
1. Historický a ideový rámec	7
1.1. Generace 98 a její problematičnost	7
1.2. Filosofické vlivy na Unamunovo myšlení	8
1.2.1. Blaise Pascal	8
1.2.2. Søren Kierkegaard	10
1.2.3. Friedrich Nietzsche	11
1.2.4. Další vlivy	11
2. Unamunova filosofie	12
2.1. Unamunův život ve vztahu k proměnám jeho náboženského citění	14
2.2. Člověk z masa a kostí	16
2.3. Unamunova koncepce pravdy	19
2.4. Hlad po nesmrtelnosti, tragický pocit a na dně propasti	22
2.5. Stvoření mýtu aneb možné řešení	28
2.6. Láska, bolest a soucit	31
2.7. Bůh	35
2.8. Literární tvorba jako odraz Unamunova myšlení	40
3. Závěr	47
4. Resumé	48
5. Seznam užitých literatury	51

0. Úvod

V této práci se budu zabývat filosofickým myšlením Miguela de Unamuna, které je komplexně obsaženo převážně v jeho díle *Tragický pocit života v lidech a národech*. Pokusím se zmapovat jednotlivé komponenty jeho filosofie, což však není lehký úkol, jelikož Unamuno sám staví do centra svého myšlení kontradiktornost a právo měnit konstantně na věci světa názor. Nesmíme však za filosofovým myšlením hledat ucelenou filosofickou koncepci, Unamuno je spíše filosofem prožitku a okamžiku, odvážila bych se říci, že snad i filosofem výkřiku. Neusiluje o metafyzický výklad, v centru jeho pozornosti není systém a fungování světa, nýbrž soustředí se na popis niterních potřeb a pocitů člověka, které pro Unamuna představují skutečný svět hodný analýzy.

Španělská filosofie není ve světě nijak známá, jelikož nemá adekvátní počet reprezentantů. Pokud již nějaké můžeme označit za filosofy, tak jen částečně, jelikož je jejich oborem vedle filosofování i literární, umělecká a esejistická činnost. Jsou jimi José Ortega y Gasset a právě Miguel de Unamuno. Unamuno je známý především jako ideový vůdce literárního hnutí generace 98, spíše než jako filosof. Avšak cílem mé práce je dokázat, že Unamuno filosofem byl. Představuje jakýsi svébytný proud křesťanského preexistencialismu, totiž tvoří jakési časoprostorové přemostění mezi filosofem Sørenem Kierkegaardem a existencialismem 20. století (Camus, Sartre, Heidegger...), který sice navazuje na Kierkegaarda, avšak Unamuno může být považován za jakéhosi bořítele existencialistického prázdna mezi 19. a 20. stoletím; jeho myšlení by tak nemělo být v historii filosofie opomíjeno.

V práci se zaměřím na teoretickou analýzu Unamunových myšlenek v díle *Tragický pocit života v lidech a národech*, paralelně i následně na praktický dopad těchto myšlenek v Unamunově literární tvorbě, kterou lze považovat za zhmotnění jeho myšlenek. Často bývají jeho literární díla považována za jakési myšlenkové experimenty, na kterých cíleně dokládá a demonstruje své názory. Také se jeho filosofické myšlení odráží v oblasti literární teorie. Pro práci s literárními texty jsem si vybrala díla *Mlha*, *Svatý Manuel Dobrotivý*, *mučedník* a *Celý muž*.

1. Historický a ideový rámec

1.1. Generace 98 a její problematičnost

Miguel de Unamuno, působící na přelomu devatenáctého a dvacátého století, bývá časoprostorově řazen do takzvané Generace 98.

Toto hnutí je tradičně definováno jako uskupení intelektuálů, kteří v reakci na historické milníky španělských dějin (jedná se o ztrátu španělských kolonií - „el desastre del 98“ - a mnoho let trávající karlistické války), reflektovali krizi, do které se Španělsko postupně propadalo již od šestnáctého století.

Šlo převážně o ekonomickou, politickou, sociální a morální krizi, silný analfabetismus španělské společnosti a o technicko-vědeckou zaostalost. Ztrátou kolonií končí totiž tzv. „španělský velmocenský sen“, započatý za vlády Karla V. Všechny dřívější nedostatky se projevíly v mnohem silnější míře a vystoupily na povrch.

Řešení krize spatřovali zástupci generace 98 v tzv. *regeneracionismu*, který spočíval v podpoře vzdělávání a ve větší otevřenosti vůči evropským vlivům. Také však v návratu k tradicím, což implikuje jisté kontradikce.

Interpretace fenoménu Generace 98 je však mnohem problematičtější. „*Během posledních desetiletí se zavedené soudy o takzvané generaci roku 98 revidují.*“¹ Tématem úpadku Španělska se totiž na přelomu století zabývá jen Unamuno ve svém *O ryzím španělství* (1895). Ostatní členové se v té době zabírají tématy jinými. Například Antonio Azorín, Ramiro de Maeztu a Pío Baroja, známí pod vlastním uskupením „Ti tři“ (Los tres), byli v té době spíše stylizovanými anarchistickými intelektuály, kteří se starali o esteticko-umělecké problémy. Koncepce generace, která reflektuje a která se prakticky zabývá problémy Španělska se tedy v posledních letech rozpadá. Unamuno, jelikož je nejstarší z členů, navazuje, prostřednictvím svého přítele Joaquína Costy, na linii generace 68, která se již třicet let předtím zabývala problémem španělského úpadku a myšlenku *regeneracionismu* založila. Ideovým podložím jí byl *krausismus*, který vnesl do španělského prostoru v adaptované podobě Julián Sanz del Río (1814-1869). Koncepce pochází od pokantovského německého filosofa Karla Christiana Friedricha Krause (1781-1832), žáka Schellinga a Hegela. Vyznačuje se převážně bojem za akademickou svobodu nesvázanou dogmaty a také panenteistickou koncepcí Boha, kterou byl později Unamuno také ovlivněn. „*Klade se otázka, proč Španěly Krause zaujal natolik, že*

---

¹ Sánchez, Juan A. „Krise rozumu v Unamunově kontextu.“ Preložil Jíří Holub. In *Konec a počátek. Literatura na přelomu dvou staletí*. Ed. Anna Housková a Vladimír Svatoň. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2012, s. 67.

„krausismus“ se stal filozofickou výzbrojí jejich intelektuálů v devatenáctém století a přesáhl i do začátků století dvacátého. Proč nebyla dána přednost jeho věhlasnějším učitelům, jako v ostatní Evropě. Věc lze vysvětlit tak, že svou etnickonáboženskou orientací vycházel Krause vstříc předmodernistickým heterodoxním tendencím rodícím se v prostředí tradičního španělského duchovního a myšlenkového klimatu.²

Žákem Sanze del Ría byl Francisco Giner de los Ríos (1839-1915), který poté, co mu bylo z politických důvodů zabráněno v akademické kariéře, založil spolu se svým učitelem la Institución libre de Enseñanza (Instituce nezávislého vzdělávání), která byla na státu nezávislá a ve které se vzdělával například Antonio Machado.

Kategorizací Generace 98 se zabýval například Maeztu, který „v přednášce ‚Revoluce a intelektuálové‘ mluví o nových ‚reformátorech politiky a kultury‘ a staví je do protikladu k těm, kdo se věnovali ‚tříbení svých vyjadřovacích prostředků‘, to jest do protikladu k modernistům.“³ Naopak Azorín zařadil do svých článků z roku 1913 pod generaci 98 i modernistického autora Rubéna Daría. Juan Ramón Jiménez zase vnímá generaci 98 jako odnož hispanoamerického modernismu. Dá se však říci, že jednotčím rysem Generace 98 byla návaznost na takzvanou *krizi rozumu* (tedy na problém labilnosti lidského poznání), jelikož problém epistemologie autoři hispanoamerického modernismu nereflektují.⁴

1.2. Filosofické vlivy na Unamunovo myšlení

V této kapitole se pokusím shrnout zásadní myšlenkové vlivy, pod kterými se utvářelo filosofovo myšlení. Unamuno byl člověkem velmi vzdělaným, se silným zájmem o filosofii, teologii, historii a literaturu, což dokládají jeho četné aluze na bezpočet autorů jak soudobých, tak autorů dávnější historie.

1.2.1. Blaise Pascal

Blaise Pascal, významný francouzský filosof a matematik 17. století měl na Unamunovo myšlení význačný vliv. Není zcela zřejmé, od kdy datovat Unamunův zájem o Pascalovo dílo, nejpravděpodobněji se však nabízí období jeho duchovní krize

² Forbelský, J.: Španělská literatura 20. století. Praha: Karolinum, 1999, s. 17.

³ Sánchez, Juan A. „Krise rozumu v Unamunově kontextu.“ Preložil Jíří Holub. In *Konec a počátek. Literatura na přelomu dvou staletí*. Ed. Anna Housková a Vladimír Svatoň. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2012, s. 67.

⁴ Sánchez, Juan A. „Krise rozumu v Unamunově kontextu.“ Preložil Jíří Holub. In *Konec a počátek. Literatura na přelomu dvou staletí*. Ed. Anna Housková a Vladimír Svatoň. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2012, s. 90.

kolem roku 1897.⁵ Roku 1923 byl dokonce Unamunovi publikován článek nesoucí název *Pascalovská víra (La fe pascaliana)*.

Pascalovy myšlenky prošly zajímavým vývojem. Nejprve byl oddán vědě, avšak pak v sobě začal cítit větší potřebu Boha, a tak se stal jansenistou.⁶

Unamuno považoval Pascala za jednoho z oněch myslitelů, kteří filosofují jako lidé z masa a kostí, tedy zabývají se svými nejnítěnějšími potřebami a pocity. Unamuno k němu měl velmi osobní vztah a v jeho existenciálních strastech a neschopnosti sladit rozum a víru se cele našel⁷:

“(…) la interpretación (…) que Unamuno realizó de Pascal, a quien releyó en varios momentos de su vida, fue siempre muy personal y buscó en él aspectos esenciales en los que se veía a sí mismo reflejado.”⁸

Jak Pascal, tak Unamuno odsuzovali Boha filosofů pojatého jako ideu, tedy Boha vzešlého z rozumu. Pro ně měl vždy jediný smysl Bůh osobní, vzešlý z tužby srdce. To korespondovalo s jejich názorem, že rozum není schopen uchopit ani svět, natož Boha:

“Para Unamuno y Pascal el Dios de los filósofos, la idea o concepto humano de Dios, es distinta del Dios personal, del Dios de las Escrituras, el único que consuela y salva.”⁹

Pascal rozlišoval dva typy poznání: poznání rozumu, které je nedostatečné (dospěje se pouze k Bohu filosofů), a poznání srdce (dospěje se k Bohu osobnímu), které jediné je schopné poskytnout odpovědi na existenciální otázky. Podle Pascala se musí poznání

---

⁵ Villar Ezcurra, Alicia. „Unamuno y su lectura de Pascal: «Del sentimiento trágico de la vida» como principio de acción solidaria.“ *Cuadernos Cátedra Miguel de Unamuno*, 2009, Vol. 47, Núm. 2, s. 72.

⁶ Blecha, I.[et al.]: *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998, heslo: Blaise Pascal.

⁷ Scruton, R.: *Krátké dějiny novověké filosofie*. Brno: Barrister & Principal, 2005, s. 54.

⁸ Villar Ezcurra, Alicia. „Unamuno y su lectura de Pascal: «Del sentimiento trágico de la vida» como principio de acción solidaria.“ *Cuadernos Cátedra Miguel de Unamuno*, 2009, Vol. 47, Núm. 2, s. 71. [Český překlad vlastní: „(…) Unamunova interpretace Pascala, kterého opakovaně čítal v různých etapách svého života, byla vždy velmi osobní a španělský filosof v něm hledal ty rysy, ve kterých se sám spatřoval.“]

⁹ Villar Ezcurra, Alicia. „Unamuno y su lectura de Pascal: «Del sentimiento trágico de la vida» como principio de acción solidaria.“ *Cuadernos Cátedra Miguel de Unamuno*, 2009, Vol. 47, Núm. 2, s. 79. [Český překlad vlastní: „Pro Unamuna a Pascala je Bůh filosofů, tedy lidská idea a koncept Boha, odlišný od Boha osobního, Boha Písma, jediného, který poskytuje útěchu a spásu.“]

rozumové podrobit poznání srdce. S tímto však Unamuno nesouhlasil, jelikož pro něj spočívá pravá víra a zdravý přístup ke světu právě v onom věčném boji rozumu a citu; protože pokud jedno či druhé převáží, přichází na řadu dogma.

1.2.2. Søren Kierkegaard

Dalším myslitelem, který zanechal nesmazatelnou stopu v Unamunově filosofii, byl Søren Kierkegaard, dánský filosof, teolog a spisovatel 19. století. Bývá považován za preexistencialistu, jelikož existencialismus jako takový spatří světlo světa až s Martinem Heideggerem v průběhu 20. století. I Kierkegaard, stejně jako později Unamuno, se vymezuje proti Hegelovu idealismu.¹⁰

Unamuno ho začal číst kolem roku 1900¹¹, a o sedm let později vydal filosofickou knihu *Ibsen a Kierkegaard*.

Kierkegaardův preexistencialismus spočívá v tom, že lidská existence je plná nejistoty, samoty a nutnosti volit. Tyto faktory v člověku vytvářejí úzkost, kterou Kierkegaard důsledně odlišoval od strachu. Proto, aby člověk skutečně hluboce věřil, musí o své víře pochybovat, jinak je víra pouhé zvnitřnění dogmatu. Člověk následně podstupuje to, co Kierkegaard nazýval *skokem víry*. Lidský život se odehrává ve třech stádiích: estetické (člověk si užívá vyhýbaje se zodpovědnosti a volbě, avšak je zoufalý, jakmile nemá, po čem touží), etické (člověk začne volit mezi dobrým a zlým, žije v souladu s morálkou, tedy podle toho jak ji společnost určí) a stadium víry/existence (v tomto posledním stadiu se člověk odevzdá transcendentní bytosti, právě proto, že to tak cítí, vytváří si svou novou pravdu). Kierkegaard si je vědom toho, že pravda je veskrze subjektivní:

“Cuando sus críticos objetan que su creencia en Dios es puramente subjetiva, Kierkegaard responde „la verdad es la subjetividad.“ ¹²

Unamuno se Kierkegaardem inspiroval v oblasti víry, která je skutečná pouze tehdy, je-li vydána na pospas pochybám. Také navazuje na jeho odlišování bolesti a úzkosti

¹⁰ Blecha, I.[et al.]: *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998, heslo: Søren Kierkegaard.

¹¹ Lago Bornstein, Juan Carlos. „Unamuno y Kierkegaard: dos espíritus hermanos.“ *Anales del seminario de metafísica*, 1986, No. 21, s. 60.

¹² Chaves, Marcia C. „Unamuno: existencialista cristiano“. *Cuadernos de la Cátedra Miguel de Unamuno*, 22, 1972, s. 64. [Český překlad vlastní: „Když jeho kritikové namítají, že jeho víra v Boha je čistě subjektivní, Kierkegaard odpovídá ‚pravda je subjektivita.‘“]

(španělsky *congoja*). Pravda je pro Unamuna také subjektivní, rozum již není jejím garantem. Víra vyrůstá u obou filosofů z otázek týkajících se konkrétní osobní existence a v tomto rámci se jejich myšlení odvíjí.

1.2.3. Friedrich Nietzsche

Friedrich Nietzsche, německý filosof a klasický filolog 19. století, který silně ovlivnil myšlení 20. století. Ve španělsku měl silný vliv, avšak recepce jeho díla byla dezinterpretací, jelikož ho redukovala na pojmy jako „bořitel hodnot“ či „anarchista“. Ve filosofii je významný pro svou revizi platónské tradici, tedy tzv. demetafyzikaci. Podle něj se filosofie nadále nemůže zabývat metafyzikou, jelikož pravda je relativní a mytologické podstaty. Pravda není, respektive, pravdou jsou všechny perspektivy, které jsou zároveň omyly. To však Nietzsche vnímá pozitivně, jelikož:

„Omyl, mystifikace, faleš k životu patří, a proto je má rád. „Pravdy“ jsou ve skutečnosti výtvary, které jsou nám předepsány, a jako takové je třeba je milovat.“¹³

Unamuno Nietzscheho považoval za člověka, který lidskou tragickou podstatu schovával za optimismus, a proto byl podle Unamuna uvnitř ještě více mučen úzkostí. Takový však Nietzsche pravděpodobně nebyl.

Unamuno s Nietzschem sdílí podmíněnost pravdy, perspektivismus a nedostatečnost rozumu, aby uchopoval svět, avšak liší se právě výše uvedenou demetafyzikací. Unamuno totiž konstruuje svět, který stojí na metafyzickém principu Boha.

Španělský filosof je člověk věčně vystavený úzkosti, kdežto Nietzsche je filosofem optimismu. Oba jsou však filosofové života, tedy vitalisté.

1.2.4. Další vlivy

Mezi další osobnosti, které ovlivnily Unamunovo myšlení můžeme zařadit: německého filosofa Artura Schopenhauera, ruského spisovatele Lva Nikolajeviče Tolstého, španělského spisovatele a diplomata Ángela Ganivetiho, italského básníka Giacoma Leopardiho, francouzského spisovatele Étienna de Sénancour a mnohé další.

---

¹³ Sánchez, Juan A. „Krise rozumu v Unamunově kontextu.“ Preložil Jíří Holub. In *Konec a počátek. Literatura na přelomu dvou staletí*. Ed. Anna Housková a Vladimír Svatoň. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2012, s. 74.

2. Unamunova filosofie

Unamuno není systematickým filosofem, jak tomu často u myslitelů bývá. Jediným komplexním filosofickým dílem jeho myšlení je *Tragický pocit života vlidech a národech*, který je však napsán úvahovou esejistickou formou, což znesnadňuje jeho recepci. Jeho dílo je plné protimluvů a solidní poznatky se střídají se silnými citovými osobními projevy. Nicméně právě tato Unamunova osobitost (což logicky odpovídá i esejistickému stylu, který užívá) je právě to, co ho činí jedním z nejvýznamnějších autorů Generace 98. Sám Unamuno se o rozporu vyjadřuje takto:

*“¿Contradicción? ¡Ya lo creo! ¡La de mi corazón, que dice sí, y mi cabeza, que dice no! Contradicción, naturalmente. (...) Como que solo vivimos de contradicciones, y por ellas; como que la vida es tragedia, y la tragedia es perpetua lucha, sin victoria ni esperanza de ella; es contradicción.”*¹⁴

(„Rozpor? To si myslím! Je to rozpor mezi mým srdcem, které říká ano, a mezi mou hlavou, které říká ne. Tedy přirozeně rozpor (...) Zajisté, žijeme jen z rozporů a rozporů; život je tragédie a tragédie je neustálý boj bez vítězství a bez naděje na vítězství: právě tedy rozpor.“)

Jak je možno vidět, v Unamunově myšlence rozporu mezi citem a rozumem lze nalézt stopy Pascalova myšlení, pro kterého rozum srdce a rozum rozumu byly dvě diametrálně odlišné věci.

*„Pokud' jde o Unamuna, Guillermo Carnero ve studii Pojetí společenské odpovědnosti spisovatele u Miguela Unamuna konstatuje, že četba děl tohoto spisovatele je obtížná, a ještě obtížnější je přitakat mu, a to ze dvou důvodů. Zaprvé Unamuno byl vědomě kontradiktorní a tuto vlastnost považoval za známku vitality a myšlenkového mládí, upřímnosti a autentičnosti. Zadruhé Unamunovo myšlení je „myšlení za pochodu“, jež vytváří v průběhu času, a jako takové bylo zachyceno písemně, místo aby se předvedlo ve svých výsledcích a skrylo proces své geneze.”*¹⁵

---

¹⁴ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 31. [Český překlad: *Tragický pocit života vlidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 20.]

¹⁵ Forbelský, J.: *Španělská literatura 20. století*. Praha: Karolinum, 1999, s. 19.

Unamuno opravdu často měnil názor: ze zapáleného socialisty, se stal na krátký čas i nacionalistou, avšak po dvou měsících již Franka sám kritizoval. Také např. revidoval otázku europeizace Španělska.

Kniha *Tragický pocit* odráží Unamunovy znalosti z oboru filosofie a teologie. Dá se v ní vysledovat jakýsi rejstřík autorů, které Unamuno znal, které kritizoval či kterými se inspiroval.

A jaký byl vlastně Unamunův vztah k samotné filosofii? Považoval ji za cosi velmi osobního (podobně osobně ostatně přistupoval i k lidem a k okolnímu světu). Filosofie je pro něj filosofii jen tehdy, rodí-li se skutečně z intimní potřeby:

“La filosofía responde a la necesidad de formarnos una concepción unitaria y total del mundo y de la vida, y como consecuencia de esa concepción, un sentimiento que engendre una actitud íntima y hasta una acción.”¹⁶

(„Filosofie vyhovuje naší potřebě jednotného a uceleného pojetí světa a života a jako důsledek tohoto pojetí potřebě citu, který utváří naše nitro, ba i naše skutky.“)

Ačkoliv Unamuna není možné bez výhrad přiřadit k žádnému filosofickému směru, vykazuje určité rysy preexistencialismu, vitalismu a pragmatismu. Ke všem těmto pojmům se ještě vrátíme a důkladně je prozkoumám. Je zde však potřeba zmínit, že Unamuno klasifikace nesnášel a sám v *Tragickém pocitu* apeluje na čtenáře prostřednictvím veršů Walta Whitmana, aby:

“ (...) os encargo que no se funde escuela o teoría sobre mí.”¹⁷

(„ (...) přikazuji vám, abyste na mně nebudovali žádné školy nebo teorie.“)

---

¹⁶ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 21. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 12.]

¹⁷ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 128. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 97.]

2.1. Unamunův život ve vztahu k proměnám jeho náboženského cítění

Unamuno se narodil v Bilbau roku 1864 a prošel silnou katolickou výchovou. V roce 1880, ve svých šestnácti letech, odešel na studia na Univerzitu v Madridu, kde vlivem silného racionalismu panujícího v akademickém prostředí, ztratil svou naivní víru a došel ve svém filosofickém myšlení k ateismu a skepticizmu.¹⁸

V roce 1896 fatálně onemocní Unamunův třetí syn Raimundo, o rok později prodělá Unamuno srdeční příhodu, kdy se ocitá skoro na pokraji smrti. Tyto zážitky v něm vyvolají spirituální krizi, která zapříčiní opětné hledání cesty k Bohu, téma, jež až do své smrti neopustí.

Vzhledem k Unamunovu nestálému myšlení, jehož jádro tvoří konstantní pochyby, byl jeho způsob víry nazván Armandem F. Bakerem „*the religion of uncertainty*“¹⁹. Ve svém článku se zabývá jeho kontroverzním myšlením a polemikou mezi mnohými kritiky, přičemž jedni věří, že byl Unamuno hluboce věřící, jiní, že naopak skutečné víry nebyl schopen. To je podle Bakera z velké části způsobeno Unamunovým neortodoxním přístupem k víře:

*“Part of this confusion was undoubtedly caused by his unorthodox approach to religion-his rejection of dogma, his criticism of the Catholic Church-which has made some writers judge him more harshly than they might otherwise have done.”*²⁰

Unamuno například tvrdošijně kritizoval ideu katolické církve věčného zatracení. Kritizuje teology, kteří se snaží najít racionální argumenty pro věčný trest, a trvá na tom, že je to víra ve vlastní spasení a ne trest, který v nás vyvolává úsilí stát se lepšími lidmi:

*“(...) he repeats the Origen’s claim that all souls will be saved: ¿No es que al cabo se salvan todos, incluso Caín y Judas, y Satanás mismo, como desarrollando la apocatástasis puliana quería Orígenes?”*²¹

---

¹⁸ Muñoz-Alonso López, Gemma. „Tema de Dios en el pensamiento de Unamuno“. *Anales del Seminario de Metafísica*, 1986, No. 21, s. 198.

¹⁹ Baker, Armand F. „Unamuno and the Religion of Uncertainty.“ *Hispanic Review*, 1990, Vol. 58, No. 1, s. 37-56.

²⁰ Baker, Armand F. „Unamuno and the Religion of Uncertainty.“ *Hispanic Review*, 1990, Vol. 58, No. 1, s. 39. [Český překlad vlastní: „Část této neshody bylo nepochybně zapříčiněno jeho neortodoxním přístupem k víře-jeho odmítnutím dogmatu, kritizováním katolické církve-což mělo vliv na to, že ho mnozí autoři posuzovali přísněji, než by kdyby tomu bylo naopak.“]

Unamuno se nebojí otevřeně kritizovat katolickou církev, považuje její smýšlení za dogmatické, znemožňující člověku následovat vlastní úsudek:

“El verdadero pecado, acaso el pecado contra el Espíritu Santo, que no tiene remisión, es el pecado de herejía, el de pensar por cuenta propia. Ya se ha oído aquí, en nuestra España, que ser liberal, esto es, hereje, es peor que ser asesino, ladrón o adúltero. El pecado más grave es no obedecer a la Iglesia, cuya infalibilidad nos defiende de la razón.”²²

(„Pravým hříchem, snad neodpuštělným hříchem proti Duchu Svatému, je hřích hereze, kacířství, myšlení na vlastní vrub. Bylo již slyšeno v našem Španělsku, že býti svobodomyšlným, to jest kacířským, je horší než býti vrahem, zlodějem a cizoložníkem. Nejtěžším hříchem je neposlušnost Církvi, jejíž neomylnost nás zachraňuje před rozumem.“)

Baker ve své práci přichází se závěrem, že dle jeho názoru Unamuno věřící byl. Rozdílné interpretace Unamunovi víry jsou odvislé od stanoviska, který ten či onen kritik zaujímá: heterodoxní způsob myšlení náleží či nenáleží do oblasti náboženství, pochyby dokládají rezistenci vůči náboženskému fanatismu, či jsou naopak důkazem neschopnosti věřit. Například Sánchez Barbudo:

“(...) juzga (...) que Unamuno «cree que cree, pero no cree».”²³

Tedy jsou tací (Gilberto Cancela, Sánchez Barbudo, Nemesio González Caminero), kteří vykládají Unamunova Boha jako existujícího pouze v jeho fantazii, naopak jsou zde ti, kteří jeho víru vykládají jako upřímnou a opravdovou zpověď (Julián Marías, Victor Ouimette, José Luis L. Aranguren, Carlos Blanco Aguinaga).

---

²¹ Baker, Armand F. „The God Of Miguel de Unamuno.“ Hispania , 1991, Vol. 74, No. 4 , s.829. [Český překlad vlastní: „(...) opakuje Órigenésův požadavek, že všechny duše musí být zachráněny: Není to tak, že nakonec se zachrání všichni, dokonce i Kain a Jidáš, y sám Ďábel, jak si Órienés přál, rozvíjeje Pavlovu apokatastázu?“]

²² Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 81. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 59.]

²³ Muñoz-Alonso López, Gemma. „Tema de Dios en el pensamiento de Unamuno“. *Anales del Seminario de Metafísica*, 1986, No. 21, s. 202. [Český překlad vlastní: „(...) soudí (...) že Unamuno „věří, že věří, ale ve skutečnosti nevěří.“]

2.2. Člověk z masa a kostí

V první kapitole *Tragického pocitu* se Unamuno soustředí na svou koncepci člověka jakožto konkrétního tvora z masa a kostí, který vidí, cítí, trpí a který se právě proto nachází v určité podmíněné situaci a v konkrétním časoprostoru. Prostřednictvím této koncepce Unamuno podrobuje kritice takzvanou klasickou filosofii, která, vzešlá z ideových tendencí 19. století (německého idealismu, pozitivismu), uzavírá samu sebe do abstraktních systémů a pro člověka tím ztrácí význam. Pro Unamuna je nedostatečná právě z toho důvodu, že se zaměřuje na abstraktní modely světa, naprosto odtržené od reálného života člověka a témata související s lidským prožíváním ponechává stranou. Nicméně právě v nich Unamuno spatřuje podstatu samotné filosofie:

“Si un filósofo no es un hombre, es todo menos un filósofo.”²⁴
(„Není-li filosof člověkem, není ani filosofem.“)

Protože *“aunque (los filósofos) hablan de la vida y de la existencia, no logran entenderlas, o aprehensarlas como «mi vida» y «mi existencia».”²⁵*

Každé opravdové filosofii podle Unamuna předcházejí pocity konkrétního člověka, který se nachází v konkrétní podmíněné situaci. Nejednou kritizuje Fichteho abstraktní *Já (Ich)*, které je pro Unamuna stejně labilní a nesmyslné, jako slova typu „lidství“ či „humanita“. Odmítá abstraktní pojmy, ale zároveň, mluví-li o filosofii, se jich nemůže nadobro vzdát. Snad proto je jeho diskurz tak velmi osobní a afektivně zbarvený. I on chce hovořit ke všem lidem:

“Unamuno podía no hablar en nombre de la humanidad, pero aspiraba a hablar en nombre de cada uno de los seres humanos.”²⁶

---

²⁴ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 32. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 20.]

²⁵ Ferrater Mora, J. *Unamuno. Bosquejo de una filosofía*. Madrid: Alianza, 1985, s. 37. [Český překlad vlastní: „ačkoli (filosofové) hovoří o životě a existenci, nedokáží je pochopit, či uchopit jako ‚můj život‘ a ‚moje existence‘.“]

²⁶ Ferrater Mora, J. *Unamuno. Bosquejo de una filosofía*. Madrid: Alianza, 1985, s. 39. [Český překlad vlastní: „Unamuno nemohl mluvit ve jménu humanity, avšak aspiroval hovořit ve jménu každé lidské bytosti.“]

Filosofie, stejně jako svět je zde totiž pro nás. Pro lidi z masa a kostí, kteří mluví, cítí, vidí. A právě nám má filosofie sloužit, naslouchat a zabývat se tím, co skutečně člověka rdousí, protože jinak je bezsmyslná:

„¿Se hizo el hombre para la ciencia o se hizo la ciencia para el hombre?“²⁷

(„Je člověk stvořen pro vědu nebo spíše věda pro něho?“)

S Unamunovou koncepcí člověka z masa a kostí souvisí jeho důraz na lidské „já“. Nejednou ho lze nalézt jak v autorových esejích, tak v jeho románech. Například postava Alexandra Gómeze v novele *Celý muž* (*Nada menos que todo un hombre*) je toho důkazem; dává neustále explicitní důraz na svou vlastní osobu, ačkoli zde je Alexandr Unamunem spíše podroben kritice, jelikož tento důraz je přehnaný (jedná se o egoismus, ne o „jájismus“) a nakonec ničí a tragicky završí Alexandrovu a Juliinu lásku.²⁸ Avšak určitý důraz na vlastní *já* je pro člověka elementárně podstatný. V *Tragickém pocitu* Unamuno píše:

“Yo soy el centro de mi universo, el centro del universo, y en mis angustias supremas grito con Michelet: «¡Mi yo, que me arrebatan mi yo!» (...) ¡Sacrifícate por tus hijos! Y te sacrificas por ellos, porque son tuyos, parte y prolongación de ti, y ellos a su vez se sacrificarán por los suyos, y éstos por los de ellos, y así irá, sin término, un sacrificio estéril del que nadie se aporovecha. Vine al mundo a hacer mi yo, y ¿qué será de nuestros yos todos? ¡Vive para la Verdad, el Bien, la Belleza! Ya veremos la suprema vanidad, y la suprema sinceridad de esta posición hipócrita.“²⁹

(„Já jsem středem svého vesmíru, středem celého vesmíru, a ve svých nejvyšších úzkostech volám s Micheletem: „Mé já, uloupili mi mé já“. (...) Obětuj se za své děti! A ty se za ně obětuješ, protože jsou tvé, protože jsou částí a pokračováním tebe; a ony

---

²⁷ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 16. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 18.]

²⁸ Unamuno, Miguel de. *Nada menos que todo un hombre./ Celý muž*. Přel. Zdeněk Šmíd. Praha: Gramond, 2007, s. 36/37.

²⁹ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 59. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 41.]

se zase obětují za své, a tak to bude nekonečná, neplodná oběť, z níž nikdo nebude mít prospěchu. Přišel jsem na svět, abych zbudoval své já, a co se stane se všemi našimi já? Žij pro Pravdu, Dobro a Krásu! Uvidíme svrchovanou marnost a neupřímnost těchto pokryteckých slov.“)

Pro Unamuna je osobnost každého člověka na prvním místě. Je obtížně, stvořit si naše vlastní *já*. Když už toho člověk přeci jen dosáhne, je zde vidina smrti, která rozpouští veškerá jednotlivá *já* v moři nicoty. Takto je formulována Unamunova koncepce tragiky lidské existence.

Unamuno píše, že nedokáže pochopit lidi, kteří by si přáli být někým jiným, protože to co mu ve skutečnosti nahání hrůzu od dob dětství, bylo samotné nebytí, tedy prázdnota.

V první kapitole *Tragického pocitu* hovoří Unamuno o dvou konstitutivních složkách lidské osobnosti. Jsou jimi princip jednoty (*principio de unidad*) a princip trvání (*principio de continuidad*). Princip jednoty se projevuje v prostoru, za pomoci našeho těla, směřujeme sebe sama v každém okamžiku k určitému cíli. Princip trvání je charakteristický pro plynutí času. Jsme jakousi sérií vědomí, které se během času neustále mění, ale zároveň na sebe navazují. Paměť je podstatou osobnosti, ona totiž udržuje ony změny seskupené v tom, čím dnes jsme. Je-li paměť bází lidské osobnosti, pak je tradice podstatou národa. Po žádném člověku ani národu, nelze chtít změnu, která nebude v souladu s jejich principem jednoty a principem trvání.

Jedním z prvků zakládajících lidskou osobnost je bezpochyby odlišnost. Možná právě proto byl Unamuno silně kontradiktorní a tak často měnil názory. Ortega y Gasset ho díky tomu nazval „španělským křiklounem“. Neustále stál v opozici vůči většinovým názorům, zcela jistě se mu tímto způsobem dařilo lépe definovat svou osobnost, své *já*, avšak nejen to:

“Como Friedrich Nietzsche, Unamuno huye del vulgo porque mata la intesidad: “Hay que bajar a la plaza pública y pelear por el pueblo; pero para pelear por él no es menester confundir y perderse en sus filas, ni unir la propia voz al grito inarticulado de la muchedumbre... Hay que apartarse del vulgo, sí, y hay que apartarse de él en beneficio y pro del vulgo mismo. El que alcanzó una cima cualquiera, debe desde ella abrir los brazos y dar voces llamando a los demás a la cima y no bajarse so pretexto

de mostrarles el camino, porque lo perderá el mismo y no podrá darles el ánimo que desde arriba les de."³⁰

Jak již bylo řečeno, Unamunovo myšlení se konstantně odráží v jeho tvorbě a spolu s ním i jeho osobnost. Podle Rafaela Gómeze Mirandi se jeho kontradiktorní a nesourodé smýšlení stává právě oním koherentním prvkem, charakteristickým rysem jeho uvažování:

"En otras palabras, que Unamuno sea contradictorio es un signo de coherencia con su pensamiento (...)."³¹

2.3. Unamunova koncepce pravdy

S kritikou klasické filosofie 19. století je bezpodmínečně spjatá takzvaná „krize rozumu, či pravdy“. V té Unamuno navazuje na linii Kant, Schopenhauer, Nietzsche; díky čemuž se španělské myšlení dostává do mezinárodního diskurzu. „Krise“ spočívá v odhalení neschopnosti rozumu postihnout objektivitu věcí. Pravda se, počínaje Kantem, který upozorní na *svět o sobě* a *svět pro mě*, postupně začíná vzdalovat člověku, až je nakonec Nietzsche úplně zpřetrhaná. Pro Nietzscheho jsou pravdou jen perspektivy, omyl a mystifikace. *„Zdánlivě nejobjektivnější ‚pravdy‘ se rodí z příhodnosti, kterou mají pro toho, kdo je vyslovuje, a poté svou genealogii zastírají a představují se jako nezávislé na okolnostech, z nichž vzešly. Tímto způsobem se také mohou lépe prosadit – jsou tím, co vyhovuje mluvčímu -, když využívají sílu domnělé platnosti a upotřebitelnosti.*“³² V tomto duchu se pohybují i Unamunovy úvahy:

---

³⁰ Chaves, Marcia C. „Unamuno: existencialista cristiano“. *Cuadernos de la Cátedra Miguel de Unamuno*, 22, 1972, s. 73-74. [Český překlad vlastní: „Stejně jako Friedrich Nietzsche, Unamuno utíká od obyčejného lidu, protože zabíjí intenzitu: „Je třeba sestoupit na veřejné náměstí a za lid se bit; ale to že za něj bojuje, neznamená ještě že se musí promístit a ztratit ve jeho řadách, ani připojit svůj vlastní hlas k neartikulovanému křiku davu... Je třeba oddělit se od lidu, ano, a je třeba to udělat ve prospěch lidu samotného. Ten, kdo dosáhl jakéhokoli vrcholu, měl by z jeho výšin otevřít náruč a ostatní na vrchol volat a neseštopit, aby jim ukazoval cestu, protože by ji ztratil sám a nemohl by jim pak dodávat podporu, kterou jim ze shora dává.“]

³¹ Miranda, Rafael Gómez. „Cinco puntos clave del pensamiento de Unamuno.“ *HORIZONTE*, 2005, Vol. 4, No. 7, s. 66. [Český překlad vlastní: „Jinými slovy, to že Unamuno je kontradiktorní, je jedním z prvků koherence s jeho smýšlením (...).“]

³² Sánchez, Juan A. „Krise rozumu v Unamunově kontextu.“ Preložil Jiří Holub. In *Konec a počátek. Literatura na přelomu dvou staletí*. Ed. Anna Housková a Vladimír Svatoň. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2012, s. 73.

“Y es porque la filosofía no trabaja sobre la realidad objetiva que tenemos delante de los sentidos, sino sobre el complejo de ideas, imágenes, nociones, percepciones, etc., incorporadas en el lenguaje y que nuestros antepasados nos transmitieron con él. Lo que llamamos el mundo, el mundo objetivo, es una tradición social. Nos lo dan hecho.”³³

(„A to proto, že filosofie nezpracovává objektivní skutečnosti, kterou máme před svými smysly, ale komplex ideí, obrazů, pojmů, vjemů, atd. ... vtělených v řeč a předaných nám v řeči našimi předky. To, čemu říkáme svět, svět objektivní, je společenská tradice. Svět je nám dán již hotový.“)

Vždy je zde někdo, kdo pravdu tvoří, komponuje, vytváří. Pravda není objektivní, není nezávislá na konkrétní situovanosti. Krizi rozumu působí fakt, že se sám rozum a jeho „objektivita“ dostaly do zorného pole filosofie, byla to sama epistemologie, která byla podrobena zkoumání. Rozum ani pravda nemohou stát samy o sobě, vždy náleží nějakému subjektu.

Unamuno však, na rozdíl od Nietzscheho, neuskutečňuje kritiku platónské tradice, stále zůstává na poli metafyziky, když předpokládá existenci Boha:

„Unamuno má očividně daleko k tomuto druhému kroku. Jistě, konstatuje podmíněnost a perspektivismus pravdy a rozumu, a proto jí upírá domnělou empirickou objektivitu. Avšak to ho nevede k tomu, aby tradiční význam takzvané „pravdy“ znehodnotil. Pro Unamuna dál představuje zásadní problém.”³⁴

Unamuno přesouvá měřítko pravdy do cítícího, prožívajícího nitra člověka. Provádí jakousi interiorizaci pravdy:

---

³³ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 145. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 112.]

³⁴ Sánchez, Juan A. „Krise rozumu v Unamunově kontextu.“ Preložil Jíří Holub. In *Konec a počátek. Literatura na přelomu dvou staletí*. Ed. Anna Housková a Vladimír Svatoň. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2012, s. 74.

“Lo que siento es una verdad, tan verdad por lo menos como lo que veo, toco, oigo y se me demuestra –yo creo que más verdad aún–, y la sinceridad me obliga a no ocultar mis sentimientos.”³⁵

(„To, co cítím, je pravda, alespoň stejně pravdivá jako to, co vidím, čeho se dotýkám, co slyším a co se mi jeví –myslím dokonce, že je to pravda ještě pravdivější– a pravdivost mě nutí, abych svých citů nezapíral.“)

Pravda není objektivní, nýbrž subjektivní, ale chová se stejně jako ta objektivní, jelikož Unamuno stále předpokládá nějakou instanci, která mu potvrdí či vyvrátí existenci Boha. Odtud plynou Unamunovy tragické zápasy s pochybami, kdežto Nietzsche, jelikož žádnou instanci nemá a omyl bere jako součást života, je filosofem optimismu.

V oblasti subjektivní pravdy se dá u Unamuna ještě hovořit o pravdě pragmatické. Toto pojetí předkládá autor ve svém díle *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník (San Manuel Bueno, mártir)*, která pojednává o knězi z menší vesničky, který v sobě uzřel, že Bůh neexistuje. Nadále však zastává funkci kněze, pomáhá tamějším lidem a podílí se na chodu vesnice. Lidé si ho velmi oblíbí, vnímají ho jako svatého dobrem oplývajícího muže. Svatý Manuel však v sobě zažívá silnou úzkost, jelikož se s nikým nemůže podělit o hroznou pravdu, kterou uzřel. Nakonec se svěří Lázarovi, postavě mladíka ovlivněného ateismem a antiklerikálními postoji. Manuel Lázara přesvědčí o tom, že Bůh je potřebný, ale byl život smysluplný a radostný. V jejich dialogu se projevu ono pragmatické pojetí pravdy:

“«Pero, Don Manuel, la verdad, la verdad ante todo», él, temblando, me susurró al oído -y eso que estábamos solos en medio del campo-: «¿La verdad? La verdad, Lázaro, es acaso algo terrible, algo intolerable, algo mortal; la gente sencilla no podría vivir con ella». «¿Y por qué me la deja entrever ahora aquí, como en confesión?», le dije. Y él: «Porque si no, me atormentaría tanto, tanto, que acabaría gritándola en medio de la plaza, y eso jamás, jamás, jamás. Yo estoy para hacer vivir

---

³⁵ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 121. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 91.]

*a las almas de mis feligreses, para hacerles felices, para hacerles que se sueñen inmortales y no para matarles. Lo que aquí hace falta es que vivan sanamente, que vivan en unanimidad de sentido, y con la verdad, con mi verdad, no vivirían. Que vivan. Y esto hace la Iglesia, hacerles vivir. ¿Religión verdadera? Todas las religiones son verdaderas en cuanto hacen vivir espiritualmente a los pueblos que las profesan, en cuanto les consuelan de haber tenido que nacer para morir, y para cada pueblo la religión más verdadera es la suya, la que le ha hecho. ¿Y la mía? La mía es consolarme en consolar a los demás, aunque el consuelo que les doy no sea el mío».*³⁶

(,Ale Done Manueli, pravda je ze všeho nejdůležitější, pravda! ‘ A on mi na to pošeptal do ucha, a to jsme byli sami, široko daleko nikde nikdo: ,Pravda? Pravda, Lazaro, je něco strašného, něco nesnesitelného, smrtícího; obyčejní lidé s ní nedokážou žít. ‘ A proč mi ji tedy odhalujete tady a teď jako u zpovědi? ‘ zeptal jsem se. A on na to: ,Protože jinak by mě tak strašlivě mučila, že bych ji nakonec musel vykřičet na ulici, a to já nikdy, nikdy nesmím udělat. Já jsem tu proto, abych dával život, aby moji farníci byli šťastni a snili o tom, že jsou nesmrtelní, ne proto, abych je zabil. Musí tu žít v upřímnosti a svornosti, s pravdou, by tak nežili. Ať žijí. To je úkolem církve – dávat život. Pravdivé náboženství? Všechna náboženství jsou pravdivá, pokud umožňují duchovně žít těm, kteří je vyznávají, pokud jim dávají útěchu v tom, že se narodili, aby zemřeli; a pro každý národ je nejpravdivějším náboženstvím jeho vlastní. Chceš znát moje? Moje náboženství mi poskytuje útěchu v tom, že utěšuji druhé, i když ta útěcha, kterou jim dívám, mě samotného neutěší. ‘‘)

2.4. Hlad po nesmrtelnosti, tragický pocit a na dně propasti

V *Tragickém pocitu* hovoří Unamuno o dichotomii abstraktní versus konkrétní člověk (tedy z masa a kostí), a právě v ní se dá vyzorovat i problém krize pravdy: rozum versus život, rozum versus víra, filosofie versus náboženství. Zde se projevuje Unamunův vitalismus, tj. že rozum nikdy nemůže stačit životu, jelikož život je vždy více než rozum může pojmout:

---

³⁶ Unamuno, Miguel de. *San Manuel Bueno, mártir*. Madrid: Cátedra, 2003, s. 143. [Český překlad: Unamuno, Miguel de. *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník*. Brno: L. MAREK, 1999, s. 49-50.]

“La razón, repiten los filósofos del siglo XIX, mata la vida; la razón sólo conoce lo inmóvil, lo permanente, lo rígido, lo intemporal, y la vida es lo contrario: movilidad, fluencia, inestabilidad, plasticidad, temporalidad.”³⁷

Autor se v *Tragickém pocitu* vymezuje proti několika myslitelům, kteří rozum vzývali. Descartovo „*cogito, ergo sum*“ zaměňuje za „*sum, ergo cogito*“, tzn., že osobní konkrétní bytí je prvotnější než myšlení. Nakonec dospěje až k „*cítím, tedy jsem*“ („*siento, luego soy*“). Dále se vymezuje proti Heglovi:

“Hegel hizo célebre su aforismo de que todo lo racional es real y todo lo real racional; pero somos muchos los que, no convencidos por Hegel, seguimos creyendo que lo real, lo realmente real, es irracional: que la razón construye sobre irracionalidades.”³⁸

(„Hegel učinil slavným svůj výrok, že vše rozumové je skutečné a vše skutečné že je rozumové; ale je nás mnoho Heglem nijak nepřesvědčených a pokládajících ještě stále skutečné, to skutečně skutečné za nerozumové; neboť rozum buduje na iracionálnostech.“)

Unamuno si je vědom, že jeho myšlenky jsou také součástí umrtvujícího rozumu, avšak reflektuje to a snaží se za pomoci svých kontradikcí a nesystematičnosti udržovat právě jakousi pružnost myšlení:

“La ciencia es un cementerio de ideas muertas, aunque de ellas salga vida. También los gusanos se alimentan de cadáveres. Mis propios pensamientos (...) son ya cadáveres de pensamiento.”³⁹

---

³⁷ Chaves, Marcia C. „Unamuno: existencialista cristiano“. *Cuadernos de la Cátedra Miguel de Unamuno*, 22, 1972, s. 68. [Český překlad vlastní: „Rozum, opakují filosofové 19. století, zabijí život; rozum zná pouze nehybné, permanentní, pevné, atemporální, a život je přesný opak: pohyblivost, plynutí, nestabilita, plasticita, temporalita.“]

³⁸ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 24. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 14.]

³⁹ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 98. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 72.]

(„Věda je hřbitov mrtvých ideí, třebaže z nich vzniká život. Také červi se žíví mrtvolami. Mé vlastní myšlenky (...) jsou již jen mrtvoly myšlenek.“)

Unamuno sice kritizuje rozum, avšak neznamená to, že ho zavrhuje. Je si vědom, že racionálně a iracionálně spolu nutně koexistují a vzájemně se doplňují:

“Lo irracional pide ser racionalizado, y la razón solo puede operar sobre lo irracional.”⁴⁰

(„Irracionální chce být racionalisováno a rozum se může uplatňovat jen na iracionálnostech.“)

Ferrater Mora upozorňuje, že Unamunova vehementní kritika rozumu často vede k nesprávnému dojmu, že filosof ideje a rozum odmítá, avšak opak je pravdou, pro Unamuna jsou myšlenky nezbytnou součástí lidského života:

“Lo malo de las ideas no es el ser lo que son – una especie de «contrario» al cual la vida se abraza-, sino lo que aveces pretenden ser: tranquilos e impersonales reflejos del mundo exterior, olvidados de la fuente de la que proceden y de los «gemidos» que acompañan a su parto. El hombre de carne y hueso, el que piensa para vivir en vez de vivir para pensar, no rechaza las ideas: les planta cara, las rompe y quiebra para apoderarse de lo que ocultan, y especialmente de los ideales escondidos en sus entrañas.”⁴¹

Z čeho tedy přesně Unamunovo myšlení vychází? Jeho základní tezí je, že pokud nás po smrti nečeká věčný život, pokud naše vědomí s fyzickým tělem umírá, tedy pokud neexistuje nesmrtelnost duše, život je absurdní a bezsmyslný, a my jsme tudíž jen hmotou, která se postupně rozkládá. To, co není pro Unamuna věčné, není ani reálné.

---

⁴⁰ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 116. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 87.]

⁴¹ Ferrater Mora, J. *Unamuno. Bosquejo de una filosofía*. Madrid: Alianza, 1985, s. 39. [Český překlad vlastní: „Špatné na idejích není to, že jsou – zvláštní druh ‚opaku‘, který život objímá-, nýbrž to, čím si nárokují být: klidné a neosobní odrazy vnějšího světa, které zapominají na zdroj, ze kterého pocházejí, a na ‚vzdechy‘, které doprovázejí jejich porod. Člověk z masa a kostí, ten, který myslí, aby žil, namísto toho aby žil proto, aby myslel, neodmítá ideje: čelí jim, rozbíjí je a láme, aby se zmocnil toho, co ukrývají, především ideálů skrytých se v jejich vnitřnostech.“]

Ale člověk prahne po nesmrtelnosti, celým svým bytím touží, aby po smrti jeho vědomí pokračovalo. To se podle Unamuna projevuje již v odvěké úctě k mrtvým, která je ve skutečnosti kultem nesmrtelnosti. Důležitý je důraz na individualitu každé lidské bytosti. Žijeme pro nás samotné, pro náš konkrétní hmatatelný život člověka z masa a kostí. Nežijeme pro abstraktní pojmy jako *pravda* či *humanita*, ale pro naše konkrétní dny, konkrétní situace. Každého se tedy nutnost zemřít bezprostředně týká. Na řadu přichází boj rozumu a citu. Rozum nás utvrzuje v tom, že po smrti život nepokračuje:

“(...) no hay manera alguna de probar racionalmente la inmortalidad del alma. Hay, en cambio, modos de probar racionalmente su mortalidad.”⁴²

(„(...) není žádného způsobu, jak dokázati rozumově nesmrtelnost duše. Naproti tomu je možno dokázati rozumově její smrtelnost.“)

Čím více nad tím přemítáme, tím jsme si jistější. Lidské vědomí je totiž závislé na tělesném organismu, který je podroben fyzickému rozpadu. Triumfem rozumu je racionální skepticismus, který nakonec zrelativizuje i samotný rozum a naději na posmrtný život.

Naproti tomu nastupuje lidská vůle, cit, který svou silnou touhou po nesmrtelnosti, se svým silným hladem po životě tvoří jakousi protiváhu rozumovým závěrům. Na druhou stranu i na jeho poli člověk váhá. Nemá žádný důkaz, že po smrti žít bude, a tak také dospívá k jakémusi citovému zoufalství.

V tomto okamžiku, kdy se setká rozumový skepticismus a citové zoufalství, oba majíce kořeny v jiných způsobech uvažování, dostává se člověk na takzvané „dno propasti“ (“el fondo del abismo“).

Člověk má podle Unamuna tři možnosti:

- 1) Víme, že zemřeme, takže nevyhnutelné zoufalství.
- 2) Víme, že neumíráme zcela, takže rezignace.
- 3) Nemůžeme vědět ani jedno ani druhé. Takže boj.

---

⁴² Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 88. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 65.]

„Sabemos que Unamuno se vio forzado, por temperamento, a escoger la tercera, la lucha, (...).“⁴³

Právě proto bývá Unamuno nazýván „*el filósofo del temperamento*“ (*filosofem temperamentu*)⁴⁴, volí tento dynamický boj právě proto, že souzní s jeho vitalistickou koncepcí života. Pochyby jsou základním předpokladem autentického žití:

“El que no se quiere manchar por la duda no tiene creencia, sino que la creencia “le tiene a él“.“⁴⁵

Unamuno hojně kritizuje jak lidi, kteří se odevzdají pouze víře, totiž přejmou bezmyšlenkovitě dogma, tak lidi, kteří se zakonzervují ve svém racionalismu⁴⁶:

“ (...) hay también estúpidos afectivos o de sentimiento, por mucha inteligencia que tengan, y estúpidos intelectuales por mucha que su virtud sea.“⁴⁷

(„ (...) jsou také afektivní hlupáci, i přesto jak velkou inteligencí oplývají, a hlupáci intelektuální, i přesto jak moc velká jejich ctnost může být.“)

Unamuna děsí takzvaná „sebevražda rozumu“ u lidí, kteří se pouze a jenom afektivně odevzdají víře. Nesouhlasí s Pascalovou tezí, že jediné co nám zbývá je „¡hay que entontecerse!“ („je nutné se oblbnout!“). Ideální vzor Unamuno spatřuje v postavách Quijota a Sancha Panzy. Quijote je vitalista ponořený ve svém citovém skepticizmu a Sancho je racionalista, pochybující o svém rozumu.

Pochybnost je tedy základním předpokladem každého člověka, který chce žít autenticky. Avšak pro Unamuna není pochyba jako pochyba. V úvodu kapitoly *Na dně*

---

⁴³ Chaves, Marcia C. „Unamuno: existencialista cristiano“. *Cuadernos de la Cátedra Miguel de Unamuno*, 22, 1972, s. 73. [Český překlad vlastní: „Víme, že Unamuno, puzený vlastním temperamentem, zvolil tu třetí, totiž boj (...).“]

⁴⁴ Chaves, Marcia C. „Unamuno: existencialista cristiano“. *Cuadernos de la Cátedra Miguel de Unamuno*, 22, 1972, s. 80.

⁴⁵ Chaves, Marcia C. „Unamuno: existencialista cristiano“. *Cuadernos de la Cátedra Miguel de Unamuno*, 22, 1972, s. 63. [Český překlad vlastní: „Ten, kdo se nechce potřísnit pochybami, nemá víru, nýbrž víra ‚má jeho‘.“]

⁴⁶ Unamuno, M. de: „Mi religión“. In *Ensayos*. Vol. II. Madrid: Aguilar, 1954, s. 369.

⁴⁷ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 123. [Český překlad: vlastní, jelikož s překladem Jaroslava Zaorálka nesouhlasím]

propasti kritizuje Descartovu metodickou skepsi, pochybu, která podle Unamuna není procítěná, autentická, je jen pouhým nástrojem, prostředkem, je tedy artificiální:

“La duda metódica de Descartes es una duda cómica, una duda puramente teórica, provisoria; es decir, la duda de uno que hace como que duda sin dudar.”⁴⁸

(„Metodická pochybovačnost Descartesova je pochybovačnost divadelně komická, pochybovačnost čistě teoretická, provisorní, to jest pochybovačnost člověka, který se tváří, jako by pochyboval, ačkoli nepochybuje.“)

Právě nejistota, pochybnost, zda budeme žít i po smrti, a naproti tomu stojící bezuzdná touha žít, je podstatou takzvaného *tragického pocitu* života. Vprostřed bojů rozumu a citu, působících proti sobě protichůdně, nachází Unamuno svou víru: *„Od nejistoty k jistotě – to je pozoruhodný obrat.”⁴⁹* Ony pochyby budou vždy pochybami jak v pozitivním tak negativním slova smyslu, protože pokud mi rozum říká, že mé vědomí zemře v okamžiku smrti tělesné, vždy je v něm obsažena i nejistota a naděje, že to možná bude naopak.

“(…) hay que aceptar el conflicto como tal y vivir de él.”⁵⁰

(„(…)je nutno přijmouti tento rozpor jako takový a žít z něho.“), říká Unamuno.

Pochybovat, znamená být konstantně vystaven tragickému pocitu, bolesti a utrpení:

“Para Unamuno, no tiene sentido hablar de un hombre que existe auténticamente –en carne y hueso– a menos que viva también trágicamente, y no tiene mucho más sentidos

---

⁴⁸ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 113. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 84.]

⁴⁹ Sánchez, Juan A. „Krise rozumu v Unamunově kontextu.“ Preložil Jíří Holub. In *Konec a počátek. Literatura na přelomu dvou staletí*. Ed. Anna Housková a Vladimír Svatoň. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2012, s. 79.

⁵⁰ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 127-128. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 97.]

*decir que vive trágicamente si su vida no está continuamente desgarrada por la lucha (...).*⁵¹

V Unamunově myšlení není místo pro definitivní řešení, protože jeho samotnou podstatou je právě napětí mezi racionálním a iracionálním, sama pochyba zakládá a podpírá jeho myšlení, proto bývá často jeho myšlení nazýváno filosofií pochyb (la filosofía de la duda):

*“(...) no quiero poner paz entre mi corazón y mi cabeza, entre mi fe y mi razón; quiero más bien que se peleen entre sí.*⁵²

(„(...) já sám aspoň nechci, aby byl mír mezi mým srdcem a mou hlavou, mezi mou vírou a mým rozumem; chci spíše, aby spolu bojovaly.“)

Boj rozumu a citu, tento soustavný neklid a nesoulad, odpovídá životu nejlépe. Znemožňuje člověku upadnout do bahna dogmatismu (ať již rozumového či citového) a udržuje jeho myšlení neustále živé:

*“(...) de estado de perfecto equilibrio. Para un alma ansiosa de vida, lo más parecido a la nada que puede darse.*⁵³

(„(...) stav dokonalé rovnováhy; a pro duši toužící po životě stav, jak nejvíce možno podobný nicotě.“)

2.5. Stvoření mýtu aneb možné řešení

Jakmile Unamuno ve svém relativizujícím myšlení dojde až na dno propasti, jeho filosofie nabírá jiný směr. Právě z nejhlubšího pocitu zoufalství, totiž že Bůh neexistuje a naše vědomí zemře spolu s tělem, se rodí naděje:

---

⁵¹ Ferrater Mora, J. *Unamuno. Bosquejo de una filosofía*. Madrid: Alianza, 1985, s. 41. [Český překlad vlastní: „Pro Unamuna nemá smysl hovořit o člověku, který žije autenticky –z masa a kostí– pokud nežije tragicky, a ještě méně smysluplné by bylo říci, že žije tragicky, pokud jeho život není neustále trhán bojem (...).“]

⁵² Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 123. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 93.]

⁵³ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 127. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 96.]

“Y el que me siga leyendo verá también cómo de este abismo y desesperación puede surgir esperanza.”⁵⁴

(„A, kdo mne bude čta tuto knihu následovati, uvidí také, jak z této propasti zoufalství může vytrysknouti naděje.“)

Unamuno si je vědom, že jeho následující řešení je svým způsobem vybájené a výslovně zmiňuje, že jeho úmyslem není nikoho podvést a vydávat za filosofii, co je spíše poezií, fantasmagorií či mytologií.

Zde se projevuje základní Unamunova teze, že pravda je to, co člověk cítí:

“(…) pero que siento lo que digo y sé lo que siento, y me basta.”⁵⁵

(„(…) ale že cítím, co mluvím, a že vím, co cítím; a to mi stačí.“)

Dostáváme se na pole spekulací, Unamuno sám říká, že opouští rozumové argumenty a vše co následně formuluje je jeho nejvnitřnější přesvědčení a pocit.

Na dně propasti, když si uvědomíme, že nejsme nic, že Bůh neexistuje a že nám nezaručí posmrtnou existence (tedy je nám jasné, že život je veskrze absurdní), hledíme na své okolí a zjišťujeme, že všichni jsou svazováni týmiž strastmi. To v nás vyvolává lásku vůči druhým, lásku v podobě soucitu. Unamuno si zde pohrává s morfologií slov:

“Conciencia, conscientia, es conocimiento participado, es consentimiento, y consentir es com-padecer.”⁵⁶

(„Vědomí, conscientia, znamená sdílené poznání, spolucítění, a spolu-cítit znamená spolu-trpět.“)

---

⁵⁴ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 130. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 99.]

⁵⁵ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 130. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 99.]

⁵⁶ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 140. [Český překlad: vlastní, překlad Jaroslava Zaorálka nepovažují za výstižný]

Ve sdílení strastí, s vědomím, že tragický pocit života si nenese jen on sám v sobě, nachází člověk útěchu.

Když člověk překročil hranice rozumu, může se vydat ještě dál. Ona neuhasitelná touha po nesmrtnosti, působící proti rozumu, nabírá na síle, neboť Unamuno prostě odmítá zemřít:

“En una palabra, que con razón, sin razón o contra ella, no me da la gana de morirme. Y cuando al fin me muera, (...) no me habré dejado morir, sino que me habrá matado el destino humano.”⁵⁷

(„Jedním slovem, ať již s rozumem, bez rozumu nebo proti němu, nijak netoužím zemřít. A až konečně zemru, (...) nesvolím ke smrti, ale zabije mne lidský osud.“)

Stojíme zde před Unamunovým mýtem, totiž, že být nesmrtný, znamená chtít být nesmrtným. Stejně tak Bůh; existuje, protože mi chceme, aby existoval. Unamunova víra je iniciativním aktem vůle, silné touhy, která převáží nad rozumovými důvody:

„La fe unamuniana es cosa de la voluntad y del corazón, no de la razón. El acto de la fe es un acto de voluntad “... creer es querer creer, y creer en Dios ante todo y sobre todo es querer que le haya”.⁵⁸

(„Unamunova víra je věci vůle a srdce, ne rozumu. Akt víry je aktem volním: „...věřit znamená chtít věřit, a věřit v Boha znamená především chtít, aby existoval.”“)

Téma vůle se objevuje ve známém autorově románu *Mlha*. Augusto Pérez, který je během celé knihy spíše vláčen osudem než že by svůj život žil, se poté, co mu jeho stvořitel-autor oznámí, že ho nechá zemřít, vzbouří proti této nutnosti smrti. Hlavní postava nabude vůle a lká, plná touhy po nesmrtnosti:

---

⁵⁷ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 132. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šefík, 1927, s. 101.]

⁵⁸ Chaves, Marcia C. „Unamuno: existencialista cristiano“. *Cuadernos de la Cátedra Miguel de Unamuno*, 22, 1972, s. 75. [Český překlad: vlastní]

“Quiero vivir, vivir..., y ser yo, yo, yo.”⁵⁹

(„Chci žít, žít..., a být já, já, já.“)

Unamuno tedy, ačkoli pro něj metafyzika není ústředním tématem (dokonce filosofie zabývající se esencí kritizuje, v tomto se navazuje na tradici krize rozumu Kant, Schopenhauer, Nietzsche), nakonec si sám svou metafyziku tvoří:

“(…) en sus momentos cumbres, Unamuno no deja de acudir a la metafísica con el fin de que aclare de algún modo el misterio del hombre.”⁶⁰

Myšlenkový proces se tedy děje z hlediska následující posloupnosti: existence (bytí) – esence (bytnost), nikoli naopak. Unamuno je filosofem existence a esence mu slouží pouze k tomu, aby existenci podpořil. Metafyzika je u Unamuna ve službách samotného života a zde se opět dostáváme k již v úvodu zmíněné myšlence, že filosofie existuje pro lidi.

“(…) a Unamuno nunca le preocupó el problema de Dios como cuestión metafísica, sino que siempre lo vio desde sí mismo (…).”⁶¹

Celý Unamunovův mýtus, jeho myšlení a cítění vrcholí v morálním kodexu zakládajícím se na soucitu, o kterém bude řeč v následující kapitole.

2.6. Láska, bolest a soucit

Unamunovým centrálním pojmem v jeho stvořeném mýtu je láska. Láska je ambivalentní povahy a stejně jako život sám, je tragická. Také je však utiňujícím lékem na onu úděsnou propast smrti:

“Es el amor (...) lo más trágico que en el mundo y en la vida hay; (...) es el amor el consuelo en el desconsuelo, es la única medicina contra la muerte (…).”⁶²

⁵⁹ Unamuno, Miguel de. *Niebla*. Madrid: Cátedra, 1990, s. 283. [Český překlad: vlastní]

⁶⁰ Muñoz-Alonso López, Gemma. „Tema de Dios en el pensamiento de Unamuno“. *Anales del Seminario de Metafísica*, 1986, No. 21, s. 196. [Český překlad vlastní: „(...) ve svých vrcholných momentech, nepřestává Unamuno vyhledávat metafyziku za účelem osvětlit nějakým způsobem tajemství člověka.“]

⁶¹ Muñoz-Alonso López, Gemma. „Tema de Dios en el pensamiento de Unamuno“. *Anales del Seminario de Metafísica*, 1986, No. 21, s. 197. [Český překlad vlastní: „(...) Unamuna nikdy nezajímala problematika Boha z hlediska metafyziky, nýbrž vždy ho vnímal sám ze sebe (…).“]

(„*Láska (...) je to nejtragičtější na světě a v životě; (...) láska je útěchou v bezútěšnosti, jediným lékem proti smrti (...).*“)

Ne náhodou převádí postava Augusta v Nieble karteziánský výrok z *Cogito, ergo sum* na *Amo, ergo sum*:

“*Amo, ergo sum! Este amor, Orfeo, es como lluvia bienhechora en que se deshace y concreta la niebla de la existencia.*”⁶³

(„*Amo, ergo sum! Tato láska, Orfee, je jako oblažující déšť, ve kterém se konkretizuje a ruší mlha existence.*“)

Jak jsme již řekli, v hloubi propasti nalézá člověk naději v podobě lásky. Lásku, která je, v Unamunově koncepci, zároveň soucitem a spolutrpením. Každý člověk si přeje být milován a sdílet své bolesti a útrapy s jiným člověkem. Lidská bytost dokáže milovat, tedy zvnitřnit jen to, co je jí samé podobné:

“*Sólo compadecemos, es decir, amamos, lo que nos es semejante, y en cuanto nos lo es, y tanto más cuanto más se nos asemeja, y así crece nuestra compasión, y con ella nuestro amor a las cosas a medida que descubrimos las semejanzas que con nosotros tienen.*”⁶⁴

(„*Máme soucit, to znamená, milujeme jen to, co je nám podobné a pokud je nám to podobné, a to tím více, čím více je nám to podobné, a tak vzrůstá náš soucit a s ním také naše láska k věcem tou měrou, jak odhalujeme jejich podobnosti s námi.*“)

---

⁶² Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 134. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 102.]

⁶³ Unamuno, Miguel de. *Niebla*. Madrid: Cátedra, 1990, s. 141. [Český překlad: vlastní]

⁶⁴ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 140. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 107.]

Pokud milujeme, soucítíme s daným člověkem, zvnitřňujeme jeho trápení a spolu s ním trpíme. To je podle Unamuna pravá láska. Tuto ideu lásky, která je soucitem, převzal Unamuno od Schopenhauera:

„Idea lásky založené na soucitu je navýsost schopenhauerovská: „Veškerá láska (αγαπη, caritas) je soucit.“⁶⁵

Pokud zvnitřníme všechny věci světa, dostáváme se k Bohu:

“El Universo es Persona también, que tiene una Conciencia, Conciencia que a su vez sufre, compadece y ama, es decir, es conciencia. Y esta Conciencia del Universo, que el amor descubre personalizando cuanto ama, es a lo que llamamos Dios.”⁶⁶

(„Vesmír je Osoba, bytost, mající Vědomí, Vědomí, které taky trpí, soucítí a miluje, to znamená Vědomí, které je vědomé. A toto Vědomí Vesmíru, které láska objeví, zosobnivši vše, co miluje, je tím, co nazýváme Bohem.”)

Zde však mluvíme jen o jednom z typů lásky, které Unamuno rozlišuje, a to o lásce duchovní (*amor espiritual*). Kromě té, vyděluje filosof ještě dvě další: lásku sexuální (*amor sexual, carnal, primitivo*) a lásku mateřskou (*amor maternal*).

Karnální lásku definuje Unamuno jako vzájemné sobectí (*egotismo mutuo*), tedy stav, kdy se oba milenci snaží vždy toho druhého vlastnit. Jsou si navzájem tyrany a otroky a každý u nich chce potěšení sám pro sebe. Tělesně se spojují, ale duševně vzdalují. Charakteristickým pocitem jejich lásky je slast, při níž však člověk zapomíná sám na sebe, na to, že existuje. Takovou lásku můžeme nalézt v postavě Alexandra Gómeze v knize *Celý muž* (*Nada menos que todos un hombre*), kde je však egoismus pouze na straně Alexandra. Tento typ lásky je předpokladem, nepřezene-li se do extrému, pro lásku duchovní, kdy:

---

⁶⁵ Sánchez, Juan A. „Krise rozumu v Unamunově kontextu.“ Preložil Jíří Holub. In *Konec a počátek. Literatura na přelomu dvou staletí*. Ed. Anna Housková a Vladimír Svatoň. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2012, s. 80.

⁶⁶ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 140. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 107.]

“ (...) los hombres sólo se aman con amor espiritual cuando han sufrido juntos un mismo dolor (...). Porque amar es compadecer, y si a los cuerpos les une el goce, úneles a las almas la pena.”⁶⁷

(„ (...) lidé se milují láskou duchovní, jen když společně trpěli toutéž bolestí (...). Neboť milovati znamená soucítiti a spojuje-li těla rozkoš, duše spojuje utrpení.”)

Zde je stěžejním pocitem bolest, která člověka navrácí k sobě samému, nechává ho pocítit a poznat svou vlastní osobnost, umožňuje mu soucítit sám se sebou, zároveň ho spojuje s druhou osobou prostřednictvím spolutrpení. Čím více překážek staví osud milencům do cesty, tím silněji se k sobě cítí přitahováni.

Mateřská láska se charakterizuje vlastností mít soucit se slabšími, s bezmocnými, stejně jako když matku potřebuje dítě, které je zatím neschopné samo se o sebe postarat. Dala by se zařadit jako podruh lásky duchovní. Podle Unamuna je v ženě veškerá láska mateřská:

“La mujer se rinde al amante porque le siente sufrir con el deseo. (...) La mujer parece decir: «¡Ven, pobrecito, y no sufras tanto por mi causa!» Y por eso es su amor más amoroso y más puro que el del hombre y más valiente y más largo.”⁶⁸

(„Žena se oddává muži, protože ho vidí, jak trpí svou touhou. (...) Žena jakoby říkala: ‚Pojď, chudáku, a netrp tolik pro mne!‘ A proto je její láska milostnější a čistší než láska mužova, proto je silnější a širší.“)

Téma mateřské lásky zpracovává Unamuno beletristicky v knize *Teta Tula* (*La tía Tula*).

---

⁶⁷ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 137. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 104.]

⁶⁸ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 138. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 105.]

2.7. Bůh

Jak Unamuno dospěl k Bohu, tomu jsme se již věnovali v předchozích kapitolách. Stručně řečeno, dochází k němu na základě toho, že naše existence Boha potřebuje. Rozum nám říká, že Bůh není, avšak lidská bytost Boha potřebuje, bez něj se totiž člověk i život ztrácí v úděsné prázdnotě. Člověk si Boha sám vytváří, protože lidská touha po nesmrtelnosti je tak silná, že překračuje meze rozumu, a tedy přichází na řadu akt tvoření, akt vůle.

“Dios que se resiste a la prueba racional de su realidad, pero que se ofrece a la querencia. (...) Sin el hombre y el mundo, Dios no existiría. Pero sin Dios, el mundo y el hombre se hundirían en esa pesadilla de la nada (...).”⁶⁹

Unamunův Bůh je jakýmsi odrazem člověka, avšak i naopak. Stejně jako je pochybám vystaven člověk, pochybuje sám o sobě i Bůh. Vprostřed těchto pochyb utváří sám sebe a člověka. Unamuno Boha oslovuje *Můj kacířský Bože (Mi Dios hereje)*⁷⁰. To se odráží v trojverší autorovi básně *Motlitba ateistova (La oración del ateo)*:

*“Sufro yo a tu costa,
Dios no existente, pues si tú existieras
Existiría yo también de veras.”⁷¹*

*(Trpím pro tebe,
Bože, jenž nejsi; neboť kdybys byl ty,
Byl bych opravdu také já.“)*

Bůh pochybuje a trpí stejně jako člověk, tento odkaz nám Bůh seslal v podobě Ježíše Krista, když se do něj vtělil. Ten, kdo nepoznal Syna, nikdy nepozná Boha, jelikož

---

⁶⁹ Ferrater Mora, J. *Unamuno. Bosquejo de una filosofía*. Madrid: Alianza, 1985, s. 55. [Český překlad vlastní: „Bůh, který se brání racionálnímu důkazu své existence, ale který se nabízí touze. (...) Bez člověka a světa by Bůh neexistoval. Ale bez Boha, svět a člověk by se potápěli v onom zlém snu nicoty (...).“]

⁷⁰ Ferrater Mora, J. *Unamuno. Bosquejo de una filosofía*. Madrid: Alianza, 1985, s. 55.

⁷¹ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 125. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 94.]

k Otci lze dojít pouze skrze Syna.⁷² Kristus je ztělesněním Boha, spojením mezi člověkem a transcendentem.

Unamunova koncepce Boha je veskrze vitalistická. Bůh je zde pro nás a my pro něj:

“Nietzsche había anunciado que «Dios ha muerto». Unamuno mantuvo que aun la muerte de Dios es la vida del hombre.”⁷³

Vitalismus se projevuje i v jeho větě:

“Mi idea de Dios es distinta cada vez que la concibo.”⁷⁴

(„Má představa o Bohu je pokaždé, když ve mně vznikne, jiná.“)

Unamuno ve svém *Tragickém pocitu* často zdůrazňuje dva typy Boha: Bůh Idea (tedy Bůh racionální) a Bůh vitální (irracionální). V této dichotomii se odráží autorův věčný boj rozumu a citu, kritika rozumu a přitakání vitalistické filosofii:

Bůh Idea, který byl tak často propagován ve filosofii jako konstitutivní element uvnitř metafyzického systému, je pro člověka nepodstatný, jelikož:

“La idea de Dios en nada nos ayuda para comprender mejor la existencia, la esencia y la finalidad del Universo.”⁷⁵

(„Myšlenka o Bohu nám nikterak nepomáhá k lepšímu pochopení jsoucnosti, podstaty a účelnosti Vesmíru.“)

---

⁷² Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 194.

⁷³ Ferrater Mora, J. *Unamuno. Bosquejo de una filosofía*. Madrid: Alianza, 1985, s. 55. [Český překlad vlastní: „Nietzsche prohlásil, že ‚Bůh je mrtvev‘. Unamuno však hlásal, že smrt Boha je i tak životem člověka.“]

⁷⁴ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. i8. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 72.]

⁷⁵ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 158. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 122.]

Takovýto Bůh – Bůh, který je pouze ideou, kterou necítíme jako něco živého, zemře spolu s námi:

“ (...) no hay manera de sentirlo como algo vivo y real y ni aun de concebirlo sino como una mera ide que con nosotros morirá.”⁷⁶

(„ (...) nelze [Boha] cítiti jako cosi živého a skutečného, ba nelze si ho ani představit jinak než jako prostou myšlenku, která zároveň s námi zanikne.“)

Unamuno soustavně kritizuje systematické racionální metody, které se zabývají důkazy boží existence. Silné kritiky se u něj dostává především scholastice. Podle něj tyto postupy dokazují pouze existenci Boha-Myšlenky:

“Las pruebas clásicas de la existencia de Dios no prueban más que la existencia de la idea de Dios, una idea que para el hombre concreto no vale nada en la comprensión de su propia existencia.”⁷⁷

Proč je pro Unamuna takovéto postupy neplatné? Je to z toho důvodu, že ho nezajímá Bůh jako prvotní příčina, nýbrž v jeho myšlení je Bůh nahlížen do budoucnosti, tedy jako garant naší nesmrtnosti. Unamuna se neptá po důvodu, nezajímá ho ono *Proč?*, ale neustále se táže po účelu (tedy *K čemu?*):

“Y necesitamos a Dios para salvar la conciencia; no para pensar la existencia, sino para vivirla; no para saber por qué y cómo es, sino para sentir para qué es.”⁷⁸

(„A je nám třeba Boha, abychom spasili vědomí, ne k tomu, abychom mysli svůj život, ale abychom jej žili; ne k tomu, abychom věděli proč a jaký je, ale abychom cítili k čemu je.“)

---

⁷⁶ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 159. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 123.]

⁷⁷ Chaves, Marcia C. „Unamuno: existencialista cristiano“. *Cuadernos de la Cátedra Miguel de Unamuno*, 22, 1972, s. 76. [Český překlad vlastní: „Klasické důkazy boží existence nedokazují nic víc než ideu Boha, ideu, která je pro konkrétního člověka nemá žádný význam ve vztahu k jeho vlastní existenci.“]

⁷⁸ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 153. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 118.]

Bůh iracionální je zde pro nás, aby nám pomohl v těžkých duchovních chvílích. Boha musíme cítit, nejprve ho musíme milovat, pak až ho myslit:

“(...) Dios mismo, no ya la idea de Dios, puede llegar a ser una realidad inmediatamente sentida; y aunque no nos expliquemos con su idea ni la existencia ni la esencia del Universo, tenemos a las veces el sentimiento directo de Dios, sobre todo en los momentos de ahogo espiritual.”⁷⁹

(„(...) Bůh sám, ne tedy idea Boha, může se státi skutečností bezprostředně cítěnou; a třebaže si jím nevysvětlujeme ani jsoucnost, ani podstatu Vesmíru, míváme někdy přímý pocit Boha zvláště ve chvílích duševní tísně.“)

Podstatné spory, které se vedly ohledně Unamunova pojetí Boha, se týkají pojmů panteismus a panenteismus.

Ve svém článku *The God of Miguel de Unamuno* se Armand F. Baker domnívá, že Unamuno byl panenteistou. Tento směr uvažování převzal Unamuno od německého filosofa Krause⁸⁰, o kterém jsme se zmínili již v úvodu ke Generaci 98.

Panteismus je „religionistivcký termín pro označení koncepcí ztotožňujících Boha s celkem skutečnosti. (...) O jeho rozšíření se význ. přičinil B. Spinoza a zejm. následná recepce spinozismu.”⁸¹

Naproti tomu panenteismus vypadá takto:

“Karl C. F. Krause took a different approach to God, which he called „panentheism“. (...) is not based on the complete identification of God with the universe, but rather on the notion that the Word is „in God“ (...).”⁸²

---

⁷⁹ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 164. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 127.]

⁸⁰ Forbelský, J.: *Španělská literatura 20. století*. Praha: Karolinum, 1999, s. 17.

⁸¹ Blecha, I.[et al.]: *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998, heslo: panteismus.

⁸² Baker, Armand F. „The God Of Miguel de Unamuno.“ *Hispania*, 1991, Vol. 74, No. 4, s. 824. [Český překlad vlastní: „Karl C. F. Krause volil jiný přístup k Bohu, který nazval „panenteismus“. (...) není založen na úplné identifikaci Boha s univerzem, ale spíše na pojetí, že Svět je „v Bohu“ (...).“]

Unamuno konstantně Spinozův panteismus odmítal a ztotožňoval ho s ateismem. Důvodem bylo, že podle panteismu, tak jak ho chápal Unamuno, se po smrti všichni rozpustíme v Bohu, tedy naše osobní identita zanikne. To je pro Unamuna stejné, jako ateistická koncepce, že spolu s fyzickou smrtí zaniká i vědomí. Navíc panteismus vychází z racionální tradice smýšlení o Bohu:

“ (...) algunos consideran a Unamuno ateo en el sentido de que no cree de ningún modo en la existencia de Dios; otros lo califican panteista, cosa que vendría a ser lo mismo, según Unamuno (...). ”⁸³

Naproti tomu panenteismus Unamunovi umožňuje zachovat i po smrti osobní lidskou identitu, totiž tím, že se nikdy úplně s Bohem nespojíme, bude se jednat o jakési nekonečné přibližování se k Bohu. Tím Unamuno vyřeší i problém apokastáze (tedy že vše se jednou vrátí opět k Bohu):

“No será más bien eso de la apocatástasis, de la vuelta de todo a Dios, un término ideal a que sin cesar nos acercamos sin haber nunca que llegar a él (...). ”⁸⁴

To souzní s Unamunovým vitalistickým konceptem, že tam kde není tenze, není ani život. A souvisí to i s tím, že najedeme-li v sobě Boha, nedojde v našem prožívání k míru:

“El «modelo eterno del yo» en Dios no elimina, pues, por lo visto, la perpetua guerra entre el corazón y la cabeza, que es guerra entre amigos y no entre enemigos, guerra, literalmente hablando, «civil». ”⁸⁵

---

⁸³ Muñoz-Alonso López, Gemma. „Tema de Dios en el pensamiento de Unamuno“. *Anales del Seminario de Metafísica*, 1986, No. 21, s. 195. [Český překlad: vlastní: „(...) někteří mají Unamuna za ateistu ve smyslu, že nevěří žádným způsobem v existenci Boha; jiní ho hodnotí jako panteistu, což by pro Unamuna bylo to samé (...).“]

⁸⁴ Baker, Armand F. „The God Of Miguel de Unamuno.“ *Hispania*, 1991, Vol. 74, No. 4, s. 831. [Český překlad vlastní: „Nebude apokatastáze, tedy ono navrácení se všeho do Boha, spíše ideálním bodem, ke kterému se bez ustání přibližujeme, aniž bychom ho kdy dosáhli (...).“]

⁸⁵ Ferrater Mora, J. *Unamuno. Bosquejo de una filosofía*. Madrid: Alianza, 1985, s. 51. [Český překlad vlastní: „‘Model věčného já‘ v Bohu neeliminuje, jak se zdá, nekonečný boj mezi srdcem a hlavou, který je bojem mezi přáteli a ne mezi nepřáteli, bojem, doslova řečeno, ‚občanským‘.“]

Unamuno se k panenteismu svými formulacemi viditelně hlásí:

“Y este Dios, el Dios vivo, tu Dios, nuestro Dios, está en mí, está en tí, vive en nosotros, y nosotros vivimos, nos movemos y somos en El.”⁸⁶

(„A tento Bůh, Bůh živý tvůj Bůh, náš Bůh, je ve mně, je v tobě, žije v nás, a my žijeme, pohybujeme se a jsme v Něm.“)

2.8. Literární tvorba jako odraz Unamunova myšlení

Unamunova literární tvorba a jeho filosoficko-náboženské rozvažování jsou nerozlučně spjaté. Jeho literární tvorba bývá považována za prostředek k vyjádření jeho filosofie, odraz jeho smýšlení, tedy jako jakýsi nástroj vyslovení sebe sama:

„Julián Mariás tvrdí, že Unamuno cílevědomě přeměnil románový žánr v „metodu předfilosofického poznání lidské skutečnosti“.⁸⁷

„(...) nemohl uniknout výtce, že románových postavy využívá pouze jako uměle uměle tluče filosofických a etických idejí.“⁸⁸

Unamunův román je opravdu směsicí dějového obsahu a neustálých filosoficko-reflexivních pobídek směřovaných ke čtenáři.:

“(...) parece como si Unamuno hubiera recortado las líneas fundamentales de cada ensayo filosófico o histórico, y hubiera enlazado los recortes con grapas.”⁸⁹

Jeho existenciální román (*novela existencial, novela personal*) se dá považovat za jakousi formu experimentování a anticipace smrti, protože:

---

⁸⁶ Unamuno, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968, s. 171. [Český překlad: *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927, s. 133.]

⁸⁷ Forbelský, J.: *Španělská literatura 20. století*. Praha: Karolinum, 1999, s. 64.

⁸⁸ Forbelský, J.: *Španělská literatura 20. století*. Praha: Karolinum, 1999, s. 64.

⁸⁹ Morón-Aroyo, Ciriaco: „Niebla en la evolución temática de Unamuno.“ *MLN.*, 1966, Vol. 81, No. 2, Spanish Issue, s. 147. [Český překlad: vlastní: „(...) zdá se, jakoby Unamuno vystříhl podstatné řádky každého filosofického či historického eseje, a spojil výstřížky spínáčky.“]

“Esperar la muerte no es lo mismo que anticiparla (...).”⁹⁰

Smrti se člověk v autorových románech dotýká ze dvou perspektiv: buď z pozice člověka, který někoho ztratil, či z pohledu samotného subjektu, který smrt zakouší. Každopádně je Unamunův existenciální román jakýmsi *meditatio mortis*:

“La novela es útil para la creación de entes de ficciones, por los que relatar la vicisitud de una vida, con particular referencia a la antelación de la muerte que, no pudiéndose revivir, se busca pre-vivir en la imaginación creadora.”⁹¹

Unamuno se ve své literární tvorbě, stejně jako ve své filosofii, vymezuje vůči realismu a naturalismu, majícím svůj ideový půdorys v pozitivismu. Jediným jeho prodloužením realisticko-naturalistické španělské tradice je kniha *Mír ve válce* (*Paz en la guerra*). Poté již veškerá beletrie, kterou napíše, bude odpovídat jeho vitalisticko-existenciálnímu uvažování. Co se týče literární techniky, formuluje Unamuno dvojí pojetí románu ve svém eseji *Jak to vyjde* (*A lo que salga*) román vejcorodý (ovíparo) a živorodý (vivíparo).

Románem vejcorodým je právě román realistický a naturalistický. Vyznačuje se, jak již název napovídá, předem vykonstruovanou a naplánovanou strukturou a dějem. Jedná se o techniku artificiální, kdy do sebe veškeré komponenty literárního díla zapadají. Pro Unamuna je tento styl psaní, do kterého sám řadí svůj *Mír ve válce*, neautentický, jelikož neodráží samotný život:

“Hay que dejar siempre suelto el cabo de la vida. Sólo en la ficción novelesca empiezan por completo y por completo acaban las cosas!”⁹²

(„Je nutné nsvazovat život uzly. Pouze v románové fikci začínají kompletně a kompletně také věci končí.“)

---

⁹⁰ Chaves, Marcia C. „Unamuno: existencialista cristiano“. *Cuadernos de la Cátedra Miguel de Unamuno*, 22, 1972, s. 71. [Český překlad vlastní: „Čekat na smrt není to samé jako anticipovat ji (...).“]

⁹¹ Savignano, Armando. „Filosofía y religión en Unamuno: el nadismo“. *Cuadernos de la Cátedra Miguel de Unamuno*, 48, 2010, s. 109. [Český překlad vlastní: „Román je užitečný pro stvoření fikčních bytostí, jejichž prostřednictvím lze vyprávět o nestálosti života, s konkrétní referencí k předstihu smrti, která nemoha se znovu zažít, snaží se být předem žita v tvořitelské představivosti.“]

⁹² Unamuno, M. de: „A lo que salga“. In *Ensayos*. Vol. I. Madrid: Aguilar, 1951, s. 619. [Český překlad: vlastní]

Naproti tomu román živorodý tvoří autor „jako se žije“, tedy bez předem daného plánu, synchronně s tím, jak ho napadá. Proto se struktura mnohých Unamunových děl jeví jako velmi chaotická:

*„(...) escribir una cosa sin saber adónde ha de ir a parar, descubriendo terreno según marcha , y cambiando de rumbo a medida que cambian las vistas que se abren a los ojos del espíritu. Esto es caminar sin plan previo, y dejando que el plan surja. Y esto es lo más orgánico, pues lo otro es mecánico; es lo más espontáneo.“*⁹³

(„ (...) napsat něco, aniž člověk ví, kde se to zastaví, objevuje přitom terén, zatímco kráčí, a měně směr, zároveň s tím, jak se mění pohledy, které se zjevují očím duše. Tj., kráčet bez předchozího plánu, nechat, aby plán sám vznikl. A toto je to nejorganičtější, jelikož to druhé je mechanické; je to to nejspontánnější.“)

Samotný esej *Jak to vyjde* je napsán chaotickým stylem. Unamunovy myšlenky jsou bezprostředně převáděny do praktické roviny. Tento vitalistický postoj se projevuje i na postavě Augusta Péreze v *Mlze*, který žije v existenciální situaci, tedy v mlze své existence. Neví kým je, ani kam směřuje. Unamuno ho v knize nazývá *paseante* (*pasear*, tedy procházet se) a odlišuje ho od *caminante* (*caminar*, tedy chodit):

*“El paseante se distingue del caminante, en que éste tiene una meta clara, mientras el paseante se deja llevar sin tomar conciencia.“*⁹⁴

Ve scéně, kdy Augusto vychází ze svého domu, zažívá onen existenciální pocit prázdnoty a bezsmyslnosti:

*“«Y ahora, ¿hacia dónde voy?, ¿tiro a la derecha o a la izquierda?» Porque Augusto no era un caminante, sino un paseante de la vida. «Esperaré a que pase un perro -se dijo- y tomaré la dirección inicial que él tome.»*⁹⁵

---

⁹³ Unamuno, M. de: „A lo que salga“. In *Ensayos*. Vol. I. Madrid: Aguilar, 1951, s. 606.

⁹⁴ Morón-Aroyo, Ciriaco: „Niebla en la evolución temática de Unamuno.“ *MLN.*, 1966, Vol. 81, No. 2, Spanish Issue, s. 148. [Český překlad vlastní: „*El paseante se odlišuje od el caminante tím, že ten druhý má určitý cíl, zatímco paseante se nechává unášet, bez toho, aby si to uvědomoval.*“]

⁹⁵ Unamuno, Miguel de. *Niebla*. Madrid: Cátedra, 1990, s. 110. [Český překlad: vlastní]

(„*„A teď, kám půjdu?, do leva či do prava?‘ Protože Augusto nebyl chodič, nýbrž procházkář. „Počkám, až kolem půjde pes,‘ řekl si, „a vydám se, směrem, kterým se vydá.“*)

Unamunův živorodý román odpovídá románovému žánru, který sám stvořil, tedy *nivole*, mající určité charakteristické prvky, které se v mnohých aspektech vymezují vůči realismu a naturalismu: eliminace popisů a líčení, důraz na dialog popřípadě monolog (jelikož ten nejlépe odráží, jak se život skutečně žije), vyjmutí reálného světa (čas a prostor jsou neurčité) za účelem lepší prezentace lidských dramát, sloučení reality a fikce (jelikož nejlépe odpovídá na existenciální otázky týkající se lidské smrtelnosti), hlavní hrdina není antagonistou bouřící se proti společnosti, ale agonistou (tedy trýzněným agónií).⁹⁶ Unamunovou první nivolou je román *Mlha*, ve kterém postava Victora Gotiho sama vymýšlí a definuje tento nový žánr ve svém rozhovoru s Augustem. Jsme zde svědky metarománu, situace, kdy román reflektuje a definuje sám sebe:

“-Mi novela no tiene argumento, o mejor dicho, será el que vaya saliendo. El argumento se hace él solo. (...) voy a escribirla como se vive, sin saber lo que vendrá. Me senté, cojí unas cuartillas y empecé lo primero que se me ocurrió, sin saber lo que seguiría, sin plan alguno. Mis personajes se irán haciendo según obren y hablen, sobre todo según hablen; su carácter se irá formando poco a poco. Y a las veces su carácter será el de no tenerlo.

-Sí, como el mío.

-No sé. Ello irá saliendo. Yo me dejo llevar.

- ¿Y hay psicología? ¿Descripciones?

-Lo que hay es diálogo; sobre todo diálogo. (...)

(...)

-No, será..., será... nivola.“⁹⁷

(„*„Můj román nemá děj, lépe řečeno, bude takovým, jakým se mi teprve stane. Děj se sebetvoří. (...) napíšu ho tak, jak se žije; aniž se ví, co přijde.‘ Sedl jsem si, vzal si pár stránek papíru a začal jsem tím, co mě napadlo, aniž jsem věděl, co bude následovat,*

⁹⁶ Forbelský, J.: Španělská literatura 20. století. Praha: Karolinum, 1999, s. 67.

⁹⁷ Unamuno, Miguel de. *Niebla*. Madrid: Cátedra, 1990, s. 199-200. [Český překlad: vlastní]

bez žádného plánu. Moje postavy se budou tvořit zatímco již budou jednat a mluvit, hlavně zatímco budou mluvit; jejich charakter se bude tvořit krok za krokem. A občas, jejich charakter bude takový, že nebude.“

„Ano, jako ten můj.“

„Já nevím. Ono to nějak dopadne. Já se nechávám vést.“

„A bude tam psychologie? A popisy?“

„Co kniha obsahuje, je dialog. Hlavně dialog.“

(...)

„Ne, bude to..., bude to... nivola.““)

Hlavními tématy, kterými se Unamuno ve svých dílech zabývá, jsou: interpretace španělské historie (*Paz en la guerra*), tématem nesmrtelnosti a tématem osobnosti.

V *Mlze* jsme svědky dvou posledních témat, jelikož její chaotická struktura se snaží:

“mostrar la íntima tragedia del hombre, cuyo ser es estar en constitutiva contradicción consigo mismo, no saber definitivamente lo que quiere, y por consiguiente no poder nunca recogerse plenamente para decir con verdad yo soy yo. A este continuo derramamiento en tiempo y espacio, que es nuestra personalidad, (...).”⁹⁸

V *Mlze* se ze zápasu o vlastní osobnost, kterou Augusto získá i opětovaně ztratí láskou k Eugénii, stává zápas o vlastní nesmrtelnost. V tom spočívá tragický pocit v lidech a národech, že poté co člověk svádí těžký boj o svou osobnost a možná ji najde, přichází nutnost boje o vlastní nesmrtelnost, která však již není v lidské moci. V knize se projevuje dialogem Augusta a Unamuna. Charakteristickým prvkem onoho dialogu je Augustova silná vůle po životě, nezkrotný hlad po životě, jenž se objeví, jakmile mu Unamuno – jeho stvořitel oznámí, že již předem vymyslel a napsal jeho smrt a že zemřít musí. Nastává zde zajímavá reverzní situace, kdy stejně jako Unamuno stvoří Augusta jako literární fikci (sní ho) a má nad ním veškerou moc, tak i Unamuno je, jak mu Augusto nezapomene připomenout, výtvořem Boha, kterému podléhá, který ho

---

⁹⁸ Morón-Aroyo, Ciriaco: „Niebla en la evolución temática de Unamuno.“ *MLN.*, 1966, Vol. 81, No. 2, Spanish Issue, s. 153. [Český překlad: vlastní: „zobrazit intimní tragédii člověka, jehož bytí je založeno na neustálé kontradikci se sebou samým, nevědět s určitostí co chce a tedy nikdy se nemoci seskupit, aby s určitostí řekl já jsem já. Onomu neustálému sebe rozlévání se v čase a prostoru, kterým je naše osobnost (...).“]

také sní a jehož přičiněním také bude muset zemřít. Augusto Unamunovi připomene, že oba stojí před stejně bezvýhodnou situací:

“-¿Conque no, eh? –me dijo-. ¿Conque no? No quiere usted dejarme ser yo, salir de la niebla, vivir, vivir, vivir, verme, oírme, tocarme, sentirme, dolerme, serme. ¿Conque no lo quiere? ¿Conque he de morir ente de ficción? Pues bien, mi señor creador don Miguel, también usted se morirá, también usted, y se volverá a la nada de que salió... ¡Dios dejará de soñarle! ¡Se morirá usted, sí, se morirá, aunque no lo quiera; se morirá usted y se morirán todos los que lean mi historia, todos, todos, sin quedar uno! ¡Entes de ficción como yo; lo mismo que yo! Se morirán todos, todos, todos. Os lo digo yo, Augusto Pérez, ente ficticio como vosotros, nivolesco, lo mismo que vosotros. Porque usted, mi creador, mi don Miguel, no es usted más que otro ente nivolesco, y entes nivolescos sus lectores, lo mismo que yo, que Augusto Pérez, ...”⁹⁹

(„ ,Takže ne, jo?‘ řekl mi. ,Takže ne? Nechete mne nechat býti mnou, vykročit z mlhy, žít, žít, žít, vidět se, slyšet se, dotýkat se sebe sama, cítit se, bolet se, být. Takže nechcete? Takže mám zemřít jako fikční bytost? Tak dobře, můj pane stvořiteli done Migueli, také vy zemřete, také vy, a vrátíte se do prázdnoty, ze které jste vzešel... Bůh vás přestane snít! Zemřete, ano zemřete, i přesto, že nechcete; zemřete vy a zemřou i všichni co budou číst můj příběh, všichni, všichni, ani jeden nezůstane! Jste fikční jako já; jako já! Zemřou všichni, všichni, všichni. To vám říkám já, Augusto Pérez, fikční bytost jako vy, bytost nivolová, to samé co vy. Protože vy, můj stvořiteli, můj done Migueli, nejste nic víc, než další nivolová bytost, a nivolové bytosti jsou i všichni vaši čtenáři, stejně jako já, Augusto Pérez, ...“)

S *nivolou*, živorodým románem, souvisí i Unamunův vitalismus v oblasti vztahu jazyka a světa. Jazyk, stejně jako rozum, není schopen v sobě obsáhnout svět, neustále mu uniká a vymyká se mu, Unamuno:

---

⁹⁹ Unamuno, Miguel de. *Niebla*. Madrid: Cátedra, 1990, s. 284. [Český překlad: vlastní]

“(…) en todo momento percibe que su palabra exterior, escrita, no es expresión fiel de su verbo interior; por consiguiente, que más allá de su obra queda siempre su vida.”¹⁰⁰

Unamuno se tedy snaží psát co možná nejvíce v souladu s tím, jaká je skutečná podstata života, avšak sám si neustále uvědomuje, že to dělá prostřednictvím mrtvých slov. Právě zde se opět projevuje jeho neustálý boj rozumu a citu i v rovině literárně tvůrčí.

---

¹⁰⁰ Morón-Aroyo, Ciriaco: „Niebla en la evolución temática de Unamuno.“ *MLN.*, 1966, Vol. 81, No. 2, Spanish Issue, s. 143. [Český překlad vlastní: „ (...) v každém okamžiku vnímá, že jeho vnější slovo, psané slovo, není spolehlivým vyjádřením jeho slova vnitřního; tedy, že tam někde daleko za jeho dílem vždy zůstává jeho život.“]

3. Závěr

V této práci jsem se pokusila shrnout Unamunovo myšlení, zhmotněné v jeho literárních dílech. O jeho filosofii lze vypovědět, že je charakteru vitalistického, křesťansko preexistencialistického a pragmatického. Je však také nezbytné zdůraznit, že Unamuno se veškerým řazením vyhýbal a odmítal je. Filosof se nesoustřeďuje na esenci, nýbrž na existenci, tedy na bytí a prožívání individuálního jednotlivce. Jeho filosofie a víra, které jsou u Unamuna silně propojeny, vyrůstají z konkrétní podmíněné situace člověka z masa a kostí. V boji mezi rozumem a citem, poté co člověk dojde až na dno propasti, rodí se naděje. Člověk vnímá, že jeho problémy sdílí mnoho lidí v jeho okolí. Nadějí je právě soucit, který se rovná lásce. Přejde tedy na řadu stvoření mýtu: člověk potřebuje Boha a tak si ho stvoří. Ten mu zajistí nesmrtelnost a s ní i smysluplnost pozemského světa.

Silná konexe existuje mezi Unamunovým myšlením a literární tvorbou. Většina literárních teoretiků se shoduje na tom, že jeho literární činnost je jen jakýmsi pretextem, který možná lze zkonkrétnit a zhmotnit v literární fikci jeho ideové koncepty.

Také nelze opomenout silnou diskuzi kolem Unamunovy schopnosti věřit, jelikož jsou tací autoři, kteří se domnívají, že věřícím nebyl a jiní, kteří naopak, že byl.

Na závěr lze říci, že práce si dala za cíl popsat jednotlivé komponenty Unamunovy filosofie, která vzešla z filosofovy podmíněné konkrétní situace a potřeby a která je zároveň obsažena v jeho literárních dílech, na kterých je soustavně demonstrována.

4. Resumé

Práce se snaží zachytit a popsat filosofii španělského romanopisce, básníka a esejisty Miguela de Unamuna, náležícího do hnutí tzv. generace 98. Analyzuje jak filosofovy myšlenkové procesy, tak jednotlivé konstitutivní komponenty jeho uvažování. Jedná se o práci deskriptivní povahy, která aspiruje nalézt paralely právě mezi teoretickým výkladem Unamunových myšlenek a jejich aplikací v autorově literární tvorbě.

Za primární text studia pro tyto účely jsem volila Unamunův *Tragický pocit života v lidech a národech*, jelikož je koncentrací autorova zájmu o filosofii. V beletrii jsem volila román *Mlhu*, kratší román *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník* a novelu *Celý muž*. Dále byly středem zájmu i některé dílčí eseje, kterých Unamuno napsal bezpočet.

Práce se též dotýká historie filosofie a literatury a zamýšlí se nad místem, které v nich Unamuno zastává. Studovány jsou zde filosofovy myšlenkové vlivy (Blaise Pascal, Søren Kierkegaard, Friedrich Nietzsche a další) a jejich uchopení a modifikace samotným autorem.

Unamuno není filosofem v pravém slova smyslu, balancuje svými úvahami mezi různými přístupy, jedná se o směsici filosofie, náboženství a eseje, avšak i přesto se dá hovořit o specifické svébytné filosofii. Taktéž se zde zabývám vztahem mezi těmito jednotlivými způsoby uvažování, z jejichž koexistence se Unamunovo myšlení odvíjí.

Práce se detailně věnuje jednotlivým prvkům jeho filosofického myšlení, jako jsou: Bůh, láska, soucit, bolest, člověk z masa a kostí, podmíněná situace lidské bytosti, tragický pocit v lidech a národech, hlad po nesmrtelnosti, stavem „na dně propasti“, filosofova koncepce pravdy a význačnost lidské individuality. Také se zamýšlí nad typem Unamunovi filosofie, tedy, že se nejedná o systematickou koncepci světa (tedy o popis esence), nýbrž o výklad lidské existence.

Unamuno sám odmítal jakékoli zařazování do pojmů, avšak lze u něj vysledovat (vlivem dánského myslitele Kierkegaarda) myšlení existencialistické, dále také vitalistické a pragmatické.

Práce je tedy jakýmsi detailním popisem jeho myšlení, které je pro studium značně obtížné, jelikož Unamuno považoval za zdravý základ uvažování právě schopnost neustále měnit názory a taktéž schopnost protiřečit se.

Také je v práci okrajově nastíněn složitý jev tzv. generace 98 a možné přístupy, jak na ni pohlížet, které jsou v dnešní době silně rozrůzněné.

El trabajo intenta describir la filosofía del novelista, poeta y ensayista español Miguel de Unamuno que perteneció al movimiento de la generación del 98. Analiza tanto el proceso intelectual del filósofo, como los específicos componentes constitutivos de su pensar. Se trata de un trabajo de tipo descriptivo que aspira a encontrar los paralelos entre la interpretación teórica de los pensamientos unamunianos y las aplicaciones a los ensayos y la narrativa del autor.

Como texto constitutivo para estos estudios he elegido la obra *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*, debido a la fuerte concentración de filosofía que contiene. De su narrativa he escogido la novela *Niebla* y la novela corta *San Manuel Bueno, mártir*. También fueron tomados como centro de atención algunos ensayos parciales, que Unamuno escribió un número incontable.

La tesis también toca el tema de la historia de la filosofía y literatura y medita sobre el lugar que Unamuno en ellas desempeña. El objeto de estudio también son las influencias intelectuales del autor (Blaise Pascal, Søren Kierkegaard, Friedrich Nietzsche y otras) y la forma de cómo Unamuno las percibe y modifica.

Unamuno no es un filósofo en sentido propio de la palabra, se encuentra en medio de una mezcla entre filosofía, religión y ensayo, pero apesar de ello, podemos hablar de una filosofía específica y peculiar. También estudio en este trabajo las relaciones entre estos modos de pensar, en cuya coexistencia existe y nace el pensamiento unamuniano.

El trabajo estudia detalladamente cada elemento de su pensamiento filosófico, eso es: Dios, el amor, la compasión, el dolor, el hombre de carne y hueso, la situación condicionada del ser humano, el sentimiento trágico en los hombres y en los pueblos, el hambre de inmortalidad, el estado “en el fondo del abismo”, el concepto de la verdad y la importancia de la individualidad humana. También medita sobre el tipo de filosofía que Unamuno nos presenta, es decir, no se trata de una concepción unitaria del mundo (de la descripción de la esencia), sino de la interpretación de la existencia humana.

El mismo Unamuno rechazaba cualquier tipo de encasillamiento, pero en su pensamiento podemos detectar (gracias a la influencia del pensador danés Kierkegaard) huellas existencialistas, también huellas del pensamiento vitalista y pragmático.

El trabajo es entonces una detallada descripción de su pensar que presenta dificultades a la hora de ser estudiado, porque Unamuno consideraba como base sana del pensar la habilidad misma de cambiar constantemente de opinión y también la habilidad a contradecirse.

También en el trabajo podemos encontrar mencionado marginalmente el fenómeno complejo de la generación del 98 y los distintos modos de aproximamientos al tema, porque hoy en día están fuertemente diversificados.

5. Seznam užité literatury

Primární literatura

UNAMUNO, Miguel de. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*. Madrid: Alianza, 1968. ISBN 84-206-0168-3

UNAMUNO, Miguel de. *Tragický pocit života v lidech a národech*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: Rudolf Šeřík, 1927. ISBN neuvedené

UNAMUNO, Miguel de. *Niebla*. Madrid: Cátedra, 1990. ISBN 84-376-0347-1

UNAMUNO, Miguel de. *San Manuel Bueno, mártir*. Madrid: Cátedra, 2003. ISBN 84-376-0185-1

UNAMUNO, Miguel de. *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník*. Brno: L. MAREK, 1999. ISBN 80-86263-01-0

UNAMUNO, Miguel de. *Nada menos que todo un hombre./ Celý muž*. Přel. Zdeněk Šmíd. Praha: Gramond, 2007. ISBN 978-80-86955-67-4

UNAMUNO, M. de: „Mi religión“. In *Ensayos*. Vol. II. Madrid: Aguliar, 1954, s. 369-275. ISBN neuvedené

UNAMUNO, M. de: „A lo que salga“. In *Ensayos*. Vol. I. Madrid: Aguilar, 1951, s. 605-619. ISBN neuvedené

Sekundární literatura

BAKER, Armand F. „The God Of Miguel de Unamuno.“ *Hispania* , 1991, Vol. 74, No. 4 , s.824-833. [online]. [cit. 2014-07-24]. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/stable/343713>>.

BAKER, Armand F. „Unamuno and the Religion of Uncertainty.“ *Hispanic Review* , 1990, Vol. 58, No. 1 ,s. 37-56. [online]. [cit. 2014-07-24]. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/stable/473157>>.

BLECHA, I.[et al.]: *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998. ISBN 80-7182-064-4

CHAVES, M.: „Unamuno: existencialista cristiano". *Cuadernos de la Cátedra Miguel de Unamuno*, 1972, Vol. 22, s. 61-81. [online]. [cit. 2014-07-24]. Dostupné z: <http://campus.usal.es/~revistas_trabajo/index.php/0210-749X/article/view/9789/10168>.

FERRATER MORA, José: *Unamuno. Bosquejo de una filosofía*. Madrid: Alianza, 1985. ISBN 8420624462

FORBELSKÝ, J.: *Španělská literatura 20. století*. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-806-9.

LAGO BORNSTEIN, Juan Carlos. „Unamuno y Kierkegaard: dos espíritus hermanos.“ *Anales del seminario de metafísica*, 1986, No. 21, s. 59-71. [online]. [cit. 2014-28-07]. Dostupné z: <<http://revistas.ucm.es/index.php/ASEM/article/view/ASEM8686110059A/18037> >.

MIRANDA, Rafael Gómez. „Cinco puntos clave del pensamiento de Unamuno.“ *HORIZONTE*, 2005, Vol. 4, No. 7, s. 51-75. [online]. [cit. 2014-07-24]. Dostupné z: <<http://periodicos.pucminas.br/index.php/horizonte/article/view/527/554>>.

MORÓN-AROYO, Ciriaco: „Niebla en la evolución temática de Unamuno.“ *MLN.*, 1966. Vol. 81, No. 2, Spanish Issue, s. 143-158. [online]. [cit. 2014-07-24]. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/stable/2908461>>.

MUÑOZ- ALONSO LÓPEZ, Gemma. „Tema de Dios en el pensamiento de Unamuno“ *Anales del Seminario de Metafísica*, 1986, No. 21, s. 195-202. [online]. [cit. 2014-07-24]. Dostupné z: <<http://revistas.ucm.es/index.php/ASEM/article/view/ASEM8686110195A/18055>>.

SAVIGNANO, Armando. „Filosofía y religión en Unamuno: el nadismo“. *Cuadernos de la Cátedra Miguel de Unamuno*, No. 48, 2010, s. 107-116. [online]. [cit. 2014-07-24]. Dostupné z: <http://campus.usal.es/~revistas_trabajo/index.php/0210-749X/article/viewFile/8451/8548>.

SÁNCHEZ, Juan A. „Krise rozumu v Unamunově kontextu.“ Preložil Jíří Holub. In *Konec a počátek. Literatura na přelomu dvou staletí*. Ed. Anna Housková a Vladimír Svatoň. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2012, s. 67-91. ISBN 9788073084370

SCRUTON, R.: *Krátké dějiny novověké filosofie*. Brno: Barrister & Principal, 2005.
ISBN 80-85947-93-5

VILLAR EZCURRA, Alicia. „Unamuno y su lectura de Pascal: «Del sentimiento trágico de la vida» como principio de acción solidaria.“ *Cuadernos Cátedra Miguel de Unamuno*, 2009, Vol. 47, Núm. 2, s. 69-98. [online]. [cit. 2014-07-24]. Dostupné z: <http://campus.usal.es/~revistas_trabajo/index.php/0210-749X/article/view/8441/8556>.